

گلزارِ دبستان

ناشر

یونائیٹڈ ویلفیر ایسوسی ایشن، استھانواں

استھانواں، بہار شریف

سنہ اشاعت

۱۴۳۹ھ مطابق ۲۰۱۸ء

گلزارِ دبستان

طلحہ نعمت ندوی

۶۴

یونائیٹڈ ویلفیر ایسوسی ایشن، استھانواں، بہار شریف۔

مکتبۃ الدارین، لکھنؤ فون نمبر: 9335858300

9335790353

۴۰

نام کتاب

باہتمام

صفحات

ناشر

باہتمام

قیمت

بسم اللہ الرحمن الرحیم

دیباچہ

پیش نظر کتاب گلزار دبستان (بمعنی مکتب کا چمن) فارسی کی ابتدائی کتابوں میں سے اور ابتدائی درجات میں شامل نصاب ہے۔ سرورق پر بحیثیت مصنف کسی کا نام نظر نہیں آتا۔ کسی کی پہلی اور دوسری کتاب تو انجمن حمایت اسلام لاہور کی مرتب کردہ ہے جس کے جستہ بہ مباحث اس سے مشابہ اور قریب تر ہیں۔ ممکن ہے یہ کتاب بھی اسی ادارہ نے شائع کی ہو، بہرہ مصنف کی عدم واقفیت کے باوجود آج بھی یہ کتاب مقبول اور علمی حلقوں میں رائج ہے۔ بعضوں پر ”حواشی از قاضی زین العابدین سجاد میرٹھی“ کا اضافہ ملتا ہے جس سے معلوم ہوتا ہے کہ اہم ط کے معانی جو حاشیہ میں درج ہیں قاضی صاحب کے تحریر کردہ ہیں، اسی طرح فارسی کی پہلی اور دوسری کتابوں میں بھی یہ معانی ملتے ہیں، ممکن ہے وہ بھی انہی کے قلم سے ہوں۔

آج جب کہ زمانہ نے ہمارے ملک میں فارسی کی بساط لپیٹ دی ہے اور اس کی اعتبار بہت کم ہو چکا ہے نصابی کتابوں کو اگر آسان تر بنا کر نہ پیش کیا گیا تو طلبہ اور بے توجہ ہو جائیں گے۔ جب کہ اس کی ضرورت و اہمیت ہنوز باقی ہے، اور یہ اس لئے کہ لوگوں کا علمی سرمایہ اور عہد و سطر کی تاریخ ہند کا بڑا حصہ اسی زبان میں ہے، پیش نظر ایڈیشن کو اسباب کی بنا پر آسان بنانے کی کوشش کی گئی ہے۔

اہل ایران و افغانستان جب فارسی بولتے ہیں تو نون غنہ اور ہائے مجہول کا استعمال کرتے ہیں اور ان کی تحریر و تلفظ دونوں یکساں ہوتے ہیں۔ چنانچہ ان کی طرح ہونا یہی چاہیے ہندوستان میں پڑھائی جانے والی کتابوں کا املاء بھی اہل زبان کے مطابق کر دیا جائے۔ ط میں انہیں پڑھایا جائے، اور اس کا رسم الخط نسخ ہے جبکہ ہندوستان کی قدیم کتابوں اور جدید کتابوں میں بھی اردو والے نستعلیق رسم الخط کا استعمال کیا جاتا ہے، اس لئے اس کو بھی

خط نسخ ہی میں لکھا جانا چاہئے کہ فارسی زبان کا اصل رسم الخط وہی ہے، لیکن عام طور پر ہندوستانی علماء کے پیش نظر صرف قدیم فارسی کا مطالعہ اور اس سے استفادہ ہے اس لئے اس سے مقصد کے حصول میں کوئی فرق نہیں پڑتا، بلکہ عام طور پر ہندوستان کی فارسی تحریروں اور تصانیف فارسی کے انہی قواعد کے مطابق ہوتی ہیں، جو فارسی زبان و قواعد کی کتابوں میں نظر آتی ہیں، یوں بھی آج کی ایرانی و افغانی فارسی بالکل الگ ہے، اس لئے ان قواعد کا التزام ضروری نہیں۔ اس کتاب میں فارسی بول چال اور مطالعہ کے کچھ نمونے ہیں۔ پرانے ایڈیشن کے حواشی میں چند مشکل الفاظ کے توضیحی معانی درج تھے، اس اشاعت میں حروف تہجی کے اعتبار سے اخیر میں تمام معانی درج کئے گئے ہیں اور بعض محاورات اور جملے بعینہ باقی رکھ کر ان کے معانی ذکر دئے گئے ہیں، ان میں بہت سے الفاظ و محاورات اور ان کی توضیح سابقہ ایڈیشنوں میں موجود نہیں تھی، لیکن پھر بھی اسی فرہنگ پر اکتفاء کرنا کافی نہیں، بلکہ اساتذہ کرام کے لئے افعال کی توضیح ضروری ہوگی، اس کے بغیر یہ کتاب پوری طرح سمجھ میں نہیں آسکتی، اس سے قبل افعال اور ان کے مختلف صیغے اور ماضی مضارع کا فرق طلبہ کے سامنے رہنا چاہئے، جس کے لئے اس کتاب سے قبل کسی بنیادی کتاب کی تدریس ضروری ہے یا پھر اساتذہ کرام خود اس کی توضیح کریں۔ یہاں صرف مصدر کا ذکر کیا گیا ہے اور کہیں کہیں دوسرے صیغے بھی لکھ دئے گئے ہیں، پوری کتاب پر نظر ثانی کر کے ان کی تصحیح کی گئی ہے۔ یہ بات بھی قابل توضیح ہے کہ پہلے الفاظ کو ملا کر لکھنے کا رواج تھا، بالخصوص بہ اور نہ کا لفظ ملا کر ہی لکھا جاتا تھا، مثلاً بہ او کو باو، اور نہ شاید کو نشاید، اور آج بھی اہل زبان اسی طرح لکھتے ہیں، بہت سی جگہوں پر املاء اسی طرح رکھا گیا ہے، طلبہ کو اس کی تفصیل بتادینا مناسب ہے ورنہ غلط فہمی کی بنا پر بہت سے الفاظ ناقابل فہم ہو جاتے ہیں۔ است اور ست (بغیر الف) کا فرق بھی جگہ جگہ نظر آئے گا، دونوں طریقے رائج ہیں۔ مردے است کو مردیست لکھا جاتا ہے، اس کا استعمال فارسی میں اس کثرت سے ہے کہ الگ کر کے لکھنا نہ آسان ہے نہ درست معلوم ہوتا ہے، یا ئے مجہول اور نون غنہ کا استعمال فارسی

ن میں خال خال ہے، نفی کے لئے م اور نہ دونوں الفاظ رائج ہیں اور ملا کر ہی انہیں لکھا جاتا ہے، ضمائر کا معاملہ بھی فارسی زبان میں قابل توجہ ہے، اکثر جگہ ملا کر لکھے جانے کی وجہ سے شاید کے لئے مشکل پیش آجائے اس لئے اساتذہ کرام اس کی وضاحت کر دیں۔

ہمیں امید ہے کہ یہ اشاعت طلبہ اور اساتذہ دونوں کے لئے مفید ثابت ہوگی اور اس سے فائدہ اٹھائیں گے، اللہ تعالیٰ ہماری اس محنت کو دونوں جہاں میں مفید بنائے۔

طلحہ نعمت ندوی

استھانواں، بہار شریف

۱۴ شعبان، (شب) ۱۴۳۹ھ

گلزارِ دبستاں

بسم اللہ الرحمن الرحیم

ان فقروں میں اضافت (۱) کی ترکیبوں کو دیکھو اور غور کرو۔

آب زر۔ کف دست۔ دل من۔ سراو، رگ پا۔ سُم خُر۔ دم آب۔

صفت موصوف (۲) کی ترکیبوں کو دیکھو اور غور کرو۔

شیر نر۔ اسپ چابک۔ خط خوب۔ نان گرم۔ آب خنک۔ رنگ شوخ۔

رخت کہنہ۔ کلاہ نو

دیکھو ان جملوں میں موصوف مفرد اور صفتیں مرکب ہیں۔ (۳)

گل خوش رنگ۔ آواز دلکش۔ کتاب خوش خط۔ پیر خرم کمر۔ زن خور و۔ طفل نو خیر۔

دیکھو یہ خبری جملے ہیں ان کے واحد اور جمع پر غور کرو۔ (۴)

احمد ذہین است۔ ہمہ خوب اند۔ محمود غنی ست۔ کار دکن دست۔ دلہا خوش

اند۔ چاقو تیز ست۔

اضافت کی صورت میں پہلے کلمہ کو مضاف اور دوسرے کو مضاف الیہ کہیں گے۔ اردو میں ترجمہ اس طرح ہوگا کہ پہلے دوسرے کلمہ کا ترجمہ ہوگا پھر لفظ کا۔ کے کی لگا کر اول کلمہ کا ترجمہ کیا جائے، جیسے پیر زر، سونے کا پانی۔

یہ اضافت توصیفی کہلاتی ہے اس میں پہلا کلمہ موصوف اور دوسرا کلمہ صفت کہلاتا ہے۔ اس کا نہ بھی اسی طرح کیا جائے کہ پہلے دوسرے کلمہ کا اور پھر پہلے کلمہ کا اور لفظ کا، یا کے نہ لگایا جائے۔

(ان مثالوں میں موصوف مفرد ہے اور صفت مرکب ہے گل خوش رنگ میں ”گل“ موصوف اور ”ش رنگ“ صفت ہے۔

(ان مثالوں میں کلمہ اول کو مبتدا اور دوم کو خبر کہیں گے۔ اگر مبتدا اور واحد ہے تو خبر بھی صیغہ کے ساتھ لائیں گے اور اگر مبتدا جمع ہو تو پھر خبر میں بھی جمع کا صیغہ لائیں گے۔

۱۔ ضمیروں کی ترکیب کی خبری حالت پر اور ان کے واحد اور جمع پر توجہ کرو۔ (۱)

اُوہست۔ آ نہا ہستند، توہستی۔ شہا ہستید۔ من ہستم۔ ماہستیم۔

۲۔ ضمیروں کی اضافت کی حالت دیکھو۔ (۲)

خُر اُو بود۔ خُر آ نہا بود۔ تو کجاست؟ خط شہا خوب ست۔ خط من بدنیت۔

سگ ماست۔ (۳)

۳۔ ان کی فاعلی حالت پر غور کرو۔

اُو می گوید۔ آ نہا می روند۔ تو چرا رفتی؟ شہا دیدید؟ من دادم۔ ما گرفتیم۔

۴۔ مفعول کی حالت دیکھو۔ (۴)

اُو را۔ آ نہا را۔ خُر ا۔ شہا را۔ مرا۔ مارا۔

۵۔ یہ افعال لازم ہیں فاعل اور فعلوں کے واحد اور جمع پر غور کرو۔ (۵)

۶۔ احمد آمد۔ (۶) ہمہ بودند۔ احمد تو میروی؟ شہا گے میروید؟ من می آیم۔ ما نمی آئیم۔

۷۔ یہ افعال متعدی ہیں فاعل کے ساتھ ان کے مفعول پر بھی غور کرو۔

(۱) بچے کے سب جملوں میں ضمیر مبتدا ہے۔ اگر ضمیر واحد ہے تو خبر بھی واحد کا صیغہ لائیں گے۔ اگر ضمیر جمع ہے تو خبر بھی جمع کا صیغہ لائیں گے۔

(۲) ان سب جملوں میں مبتدا مرکب اضافی ہے ضمیر مضاف الیہ ہے۔

(۳) ان سب جملوں میں ضمیر فاعل ہے، فاعل اگر واحد کی ضمیر ہے تو فعل بھی واحد کا صیغہ

لائیں گے اور اگر فاعل جمع کی ضمیر ہے تو فعل بھی جمع کا صیغہ لائیں گے۔

(۴) جب ضمیریں مفعول بنیں گی تو ان کو لفظ را کے ساتھ ملا دیا جائیگا۔ جیسے تو را اورا۔

(۵) فعل لازم اسکو کہا جاتا ہے جس کو مفعول کی ضرورت نہ ہو، اور فعل متعدی وہ ہے جو مفعول

کو بھی چاہے۔

احمد خطِ نوست۔ ہمہ سلامش کردند۔ تو درس گرفتی؟ شما کتابم دیدید؟
مختلف فعلوں کی گردانیں مشق کے لیے (۸) ان کے زمانوں پر غور کرو۔

(ف) اُو مشق می کند۔ آنہا زوری کنند۔ تو چہ می گنی۔

(ب) اُو بخانہ نمی رود۔ آنہا می روند۔ آنہا شیر می خورند۔ تو بہ مدرسه می روی؟

شما کاری کنید؟۔ من کاری کنم۔ ما مشق نمی کنیم۔

(ج) اُو نان نمی خورد۔ ما نشسته بودیم۔ تو خط نمی نویسی؟۔ شما آب نمی خرید؟۔ من درس

می گیرم۔ ما قلم نمی دہیم۔ شما بازار نمی روید؟۔ من بالائی روم۔ ما پائیں نمی رویم۔

(د) اُو گفته بود۔ آنہا گفته بودند۔ تو دیدہ بودی؟۔ شما خواندہ بودید؟۔ من نہ گرفته

بودم۔ ما نشسته بودیم۔

(ه) اُو طلبیدہ است۔ آنہا شنیدہ اند؟۔ تو چیزے شنیدی؟۔ شما چہ می شنیدید؟۔

من طلبیدم۔ ما نہ طلبیدیم۔

(و) اُو راہ رفتن نمی تواند۔ آنہا کے رفتن می توانند؟۔ تو حالا نوشتن می توانی؟۔ شما خواندن

می توانید؟۔ من هنوز گفتن نمی توانم۔ ما نشستن نمی توانیم۔ آں شکستہ بود۔

(۱) اس مثال میں احمد کے آنے کو بتایا گیا ہے۔ اس جملہ سے سننے والا بالکل مطمئن ہو جاتا ہے اور

عقل کا منتظر نہیں رہتا۔ اسی طرح اور مثالوں کو سمجھو۔

(۲) فعل متعدی وہ فعل ہوتا ہے جو مفعول کے بغیر پورا نہ ہو جیسے احمد کے متعلق لکھنے کا حکم کیا گیا ہے

”لکھنے“ کا تقاضہ یہ ہے کہ مفعول جیسے خط، کتاب، سبق ضرور ذکر ہو۔

(۳) غور کرو ان جملوں میں کون سا زمانہ پایا جا رہا ہے ماضی ہے تو کون سا اور مضارع ہے تو زمانہ

ماقبل۔

مشق کے لیے صیغہ امر کے مختلف جملے

۱۔ آب بیار۔ زود بیار۔ خم شو۔ پیش بیار۔ پس تر بنشیں۔ کتاب واکن۔ ورق

بگرداں۔ ایں را بنخواں۔ ہجا کن باز بنخواں۔ از سر بنخواں۔ بلند بنخواں۔

حفظ کن۔ گوش کن۔ از یاد ت نہ رود۔ بس کن، بس کن۔

۲۔ محکم بگیر۔ زود بنویس۔ زود باش۔ زود برو۔ زود بیار۔ بگذار کہ برو۔

مگذار کہ نہ پرد۔ دست چپ برگرد۔ پس پس بیا۔ پیش پیش برو۔ دست

راست بنیں و بنویس۔ پائے چپ بردار۔ آہستہ برو۔

۳۔ پیش شو پیش۔ صبر کن۔ آرام بگیر۔ دروں بیا۔ از خانہ برآ۔ قدرے آب گیر۔

بازگو۔ ہوش دار۔ ساعتے پس برو۔ ایں را بنویس۔ درست بنشیں۔ سر مشق

پیش گیر۔ زود بنویس۔

چھوٹے چھوٹے جملے مشق کے لیے

اجازت ست؟ بیروں روم؟ آب بخورم؟ می روم وی ایم۔ اوسیب می خور۔ خط می نویسد۔ احمد کجای روی؟ باش باش کہ می رسم۔ ساعتے آرام بگیر۔ احمدی رود تو ہم برو۔

قلمت چه شد؟ در قلمداداں باشد۔ او حفظ می خواند۔ تو دیدہ می خوانی۔ این ہماں ست۔ آں مال شماست۔ این مال ماست۔ ہمہ آنجا هستند۔ شب این جا بودند۔ ہماں وقت رفتند کیے نماند۔

ہیچ کس نہ رفتہ۔ اویکست؟ چه کارہ است؟ ہمین ست۔ خیر دیگر است۔ نہ این است نہ آن است۔ فردامی روم، چه حکم ست؟ این رامی گیرم عیب کہ ندارد؟ بگیر عیبے نیست۔ ہماش تر است۔

خیلے بلند ہست۔ احمد کجا ماندہ؟ پس پس می آید، بکسے حرف می زند۔ گاہ گاہ می روم چنین ست یا چنانا؟ بمابد ہید۔ دیگر ندارم۔ بخدا کہ ندارم۔ خیر من ہم نمی خواہم۔ بکارند رام۔ این چہ می خواند؟

اینجا کہ می ماند؟ اواحق ست۔ عجب احمقے ست۔ سخت بے عقل ست۔ عجب بے کمالے ست۔ بالا بود، بزمین افتاد۔ سرش بسنگ خورد۔ استخوانش ریزہ ریزہ شد۔ این سیاہ ست یا کبود؟ این گلناست یا نارنجی؟

ضمیر اور اس کی مختلف ترکیبیں مشق کے لیے

پیش اُوہست؟ اودارد؟ اوسگے دارد؟ پیش شاں ہست۔ آنہا دارند۔ آنہا گر بہ دارند۔ پشت ہست؟ اسپ داری؟ پشت اسپ ہست۔ پیش شما ہست۔

پیش شما خرو سے ہست؟ شماسگ دارید؟ پیش من ہست۔ کارِد اُوپیش من ہست۔ بندہ کاردارم۔ پیش ماہست۔ پیش ماستر ہست۔ مادر ایم۔ ماستر داریم۔

۲۔ خروس من پیش تست؟ پیش من نیست۔ پیش بندہ نیست۔ یا بوائے من پیش شماست؟ پیش مانیت۔ مانداریم۔ خرمن پیش اوست۔ خرمن پیش اونیت۔ اوندارد۔ تجھی شما پیش من ست پیش اونیت۔ اوندارد۔ کلاہ شما پیش آنہاست؟ خیر پیش آنہا نیست۔ آنہا ندارند۔

۳۔ کلاہت پیش شاں ہست۔ خیر پیش شاں نیست۔ پیش آنہا نیست۔ کتابت پیش ماہست۔ خیر پیش شمانا باشد۔ پیش آنہا باشد۔ قلم ما پیش شان ہست۔ پیش آنہا نیست۔ پیش خودت باشد۔ چاقوئے شاں پیش تو نیست؟ پیش ما کے دیدید؟ پنسل آنہاں پیش ماہست۔ پیش شما کجا باشد؟ پیش شاں بود۔

۴۔ پیش من بود۔ من داشتم۔ بندہ داشتم۔ پشت بود۔ تو داشتی۔ پیشش بود۔ اوداشت۔ پیش ما بود۔ ما داشتیم۔ پیش شما بود۔ شما داشتید؟ شما داشتند۔ آنہا داشتند۔

۶۔ پیش من نبود۔ پشت نبود۔ پیشش نبود۔ پیش ما نبود۔ پیش شما نبود۔ پیش شاں نبود۔

دیکھو ہر قسم کی چیز کے لیے اور آدمی کے لیے اور

وقت کے لیے کن کن لفظوں سے پوچھتے ہیں۔

۱۔ ایں کیست؟ کدام کس ست؟ چه کارہ ست؟ بہ بغلت چه ہست؟ ایں از کیست؟ بدست چه داری؟ چه قدر ہست؟ دوام پیش کہ بود؟ ایں چه قدر باشد؟ کہ دادہ است بشما؟ ایں چیست؟

کدام کس بشما داده است؟ سیب از کجایا فیتی؟ بھی از کیست۔ کتابم پیش کیست؟ تصویر ہاز کجا بہم رسیدند؟ شما کدام می خواہید؟ کدام یکے بہ احمد بدہم؟ احمد چرا ایبجائی آید؟

اکنون چہ گونہ ہست؟ گے می آید؟ خانہ محمود کجا ہست؟ بکدام محلہ می نشیند؟ ساعت چند زدہ؟ چند ساعت روز برآمدہ؟ شب چہ قدر گزشتہ؟ کتاب بچند گرفت؟ بنظر شما مال چندست؟ امروز چندم ماہ ہست؟

متفرق جملے مشق کے لیے

بیائید، بشنید۔ سخن دارم بشما۔ در قفس چیست؟ عجب مرغ خوش الحان ست۔ پوچھنے می خواہم۔ از کجا بدست آید۔ تلاش می کنم۔ پیدای شود۔ تمام روز گشتم دو تائیتم۔ لباس شما چرک شدہ۔ امروز تبدیل می کنم۔ هنوز گازرنیاوردہ است۔ پیراہن شما نجس شدہ۔ حالا بہ آب می کشم۔

ہر صبح بہ اُرک طنبوری زنند۔ گاؤ را دیدید؟ شاخ ندارد۔ ایں سنگ چہ قدر سنگیں باشد؟ زنجیر ساعت بہ پنم۔ چند حلقہ دارد؟ قیمت ایں فیروزہ چہ باشد؟ فقیرے بردروازہ استادہ است۔ بگو ماہم مہماں ہستیم۔ خانہ، خانہ مانیت۔ بگو بردروازہ بشنید۔

کار خود را بانجام رسانیدی؟ زود بیا، زود بیا۔ چاک بیا۔ اگر دیری کنی کار از دست می رود۔ اگر زود تر نمی کنی کار از تو می گیرم۔ آواز م کہ شنیدند ہمہ تر رسیدند۔ بارے سخنم گوش کردند۔ ہمہ شاں باہم گرآزردگی دارند۔ خدا از دشمنم نگہ داشت۔

چرا بگریزم؟ باکے نیست۔ من بلند بالا ہستم۔ شما پست قامت ہستید۔ اومیانہ قدست۔ ریشش چہ قدر درازست۔ عجب ریش درازے دارد۔ کفش

خودم گم کردم۔ نارنج از کجا آوردید؟ بمابد ہید۔ ہمیں یک دانہ ست۔ دیگر ندارم، بخدا کہ ندارم۔

۵۔ بندہ امروز بہ شکر رفتہ بودم۔ راہ غلط کردم۔ بسیار سرگرداں شدم۔ شما بخانہ رفتہ بودید؟ ایں شہر از علاقہ پنجاب ہست۔ کیست کہ بز میں اُفتادہ؟ بیچارہ حمال ست، بسیار خستہ شدہ۔ بارش خیلے گرداں بود۔ حساب خود فیصل کردم۔ دہ روپیہ بذمہ شما ہم نوشتہ۔ هنوز بست روپیہ برودارم۔ بدبدہ آدم ست۔ خیر من ہم بد بگیر ہستم۔ صبح بزودی روم۔ سر را ہش می گیرم۔ بندہ بایں کار باغرض ندارم۔

۶۔ ملافرقان خود را خراب کرد۔ بعیش و عشرت اُفتاد۔ تمام مالش برباد داد۔ اکنون غیر از حسرت چارہ چیست؟! روزے زنجیر خانہ می رود۔ پیش خدمت شما کجاست؟۔ بازار رفتہ۔ ہمپائے آغا رفتہ۔ پئے کارے رفتہ۔ درون خانہ است۔ خانہ را صفائی دہد۔ مگر ایں برادرے دارد۔

۷۔ خود شما چنین کار باچرامی کنید؟ پیش خدمت ماسلیقہ ندارد۔ برادر شما چہ می کند؟ غذای خورد، می آید۔ چہ می خوانید؟ ہماں کتاب دیروزہ ست۔ برادر شما چہ می خواند؟ ہمیں می خواند۔ ہر چہ اومی خواند، من می خوانم۔ می روید اکنون؟ شمارا گے می پنم؟ فردا۔

۸۔ شما چرامی روید؟۔ چہ طور نہ روم؟ اگر نہ روم اومی آید۔ اگر صورت ایں است، من ہم بروم۔ اگر ایں کارے کردی، گوتے از میداں ربودی۔ ہر چہ اومی کند می کنم۔ آب می بارد۔ بیائید دروں بشنیم۔ پیش بندہ چرانمی نشنید؟ اینجا چرانمی نشنید؟ پہلویم بشنید۔

۹۔ آغا! ہر چہ کردید شما کردید۔ من ہم ہمیں فکر ہستم۔ ایں بسیار خوب ہست۔ اگر نہ چنین ہست۔ شما فرمائید۔ خیر ست۔ امروز متفکر بنظر می آئی۔ لم ہم غمگین ست۔ فکر چیست؟۔ فضل خدا ست۔ شما ہچ فکر نہ کنید۔ خاطر جمع باشید۔ بارام بشنید۔

دیکھو مختلف وقتوں کے لیے کیا کیا لفظ ہیں

اور کیوں کر بولے جاتے ہیں

من اوّل بشما گفتہ بودم۔ پیش ہم گفتہ بودم۔ او پیشتر بمن گفتہ بود۔
خیر آخر چشتم خودی بند۔ امسال خیلے گرانی ہست۔ سال گذشتہ ایں حال
نبود۔ سال آیندہ ارزانی می شود۔ دیروز اُورادیدم۔ پریروز خودش اینجا بود۔
پری پریروز خبر ندارم۔ امروز ہلال خواهد برآمد۔
اکنون شب ماہ ہست۔ فرداد عوت شماس۔ فردا کہ فرصت ندارد۔ فرصتم
نیست۔ پس فردا یا پس پس فردا۔ شب نیامدید؟ پری شب ہم غائب بودید؟
امشب ہمیں جا باشید۔ خیر، فردا شب می آئیم۔ پاسے از شب گذشتہ بود۔
پارہ از شب باقی بود۔ نیم شب بر آسمان روشنی چہ بود؟ بلے شہابہ باشد۔
دوروز تعطیل ہست۔ بیانیڈ سیر باغ کنیم۔ ایں قدر فرصتم کو؟ صبح
زود بروید۔ پایاں روز پس بیانیڈ۔ شام خانہ می رسم۔ احمد ایں جاگے می آید؟
گاہ گاہ می آید۔ اینک ایں جا بود۔ ساعتے پیش از شمارفتہ۔ صبح وشام می آید۔
ہنوز نیامدہ، ساعتے پس بیانیڈ۔

اکنون مای رویم۔ گے رفت می توانید؟ حالاکے می گزاریم؟ بگزارید کہ بروم، بازی
آیم۔ ہر گاہ شامی آئیڈ من ہم می آیم۔ درز مستاں قریب چاشت مدرسہ وامی شود۔
پایاں روز رخصت می شود۔ وقت رخصت ساعت چارست۔ در تالستان صبح وامی
شود کہ ساعت شش باشد۔ نیم روز رخصت میشود کہ ساعت دوازده ہست۔

مدرسہ اور مکتب کی گفتگو

- ۱۔ برادر بر خیز۔ آفتاب برآمد۔ بر خیز کہ آفتاب بلند شد۔ وقت مکتب قریب
ست۔ آب گرم موجود ہست۔ آفتابہ بگیر دست و رویت بشو۔ موہائے
خود را شانہ کن۔ ناشتہ ہم حاضر ست۔ ناسپاتی کہ دادہ است بشما؟
نہار بخورید کہ رطوبت می آرد۔ چہا گرمی کنی؟
- ۲۔ لباس خود پوش۔ کاہلی مکن۔ لباس تو کثیف شدہ۔ چہ تبدیل نمی کنی؟
برداشت۔ داغ گرس۔ بسر انگشت پاک کن۔ کتاب تو کجا ہست؟
جزوداں چہ کردی؟ بگیر و بمکتب برو۔ امروز بہ مدرسہ نمی روی؟ بلے روز
آزادی ست۔ ساعت دہ نزد، ہنوز دیر ست۔ بست لمحہ باقی ست۔
- ۳۔ کتاب خود را خراب مکن۔ ببیں دریدہ می رود۔ میان مقوی نگہدار۔ امروز
نسبت بہر روزہ دیر شدہ۔ زود بیانیڈ کہ دیری شود۔ خیر ہنوز وقت ست۔
عمار تے کہ پیش روئے شماس۔ ہمیں مدرسہ ست۔ آغا حسین! اُفتاں و
خیزاں کجا می روی؟ باش باش کہ من ہم می رسم۔
- ۴۔ جناب آغا! بندہ امروز بمکتب آمدم۔ کدام کتاب بخوانم؟ بخانہ پندنامہ
میخواندم در قواعد ہنوز چیزے نخواندہ ام۔ الفاظ بہ املا نوشتن می توانی؟۔
خیر نو آموزم ہنوز یاد نہ گرفتہ ام۔ از شفقت جناب قریب ترمی آموزم۔
طورے کہ فرمایند بہ عمل آرم۔ ایں الفاظ را رواں کن۔ ہمیں را بمشق بنویس
کہ املائے تو درست شود۔ بچشم۔
- ۵۔ صبح زود بر خیز۔ تا آفتاب بر آید از ضروریات فارغ باشی۔ لباس پاکیزہ

پوش۔ بروقت خود را بدرسه برساں۔ چوں بمکتب درائی آداب جائے
را نگہدار۔ چوں پیش اُستاد آئی، سلام کن و جائے خود را بہ آرام بہ نشیں۔ پیش
و پس، راست و چپ نظر مکن۔ تانہ ستہ باشی، مؤدب بنشیں۔

چوں رخصت شوی خانہ برو۔ در راہ بازی مکن۔ خانہ کہ می رسی بزرگاں را سلام
کن۔ کتاب سرطاقچہ بگذار۔ دست و روشستہ ہرچہ حاضر باشد قدرے
بخور۔ ساعتے بیروں تفرج کن، باطفال ہرزہ نہ گردی، پیش از شام خانہ بیا،
ہرچہ بہ روز خواندی باز بخواں۔ خواندن شب بردل نقش می شود۔ بحر فہائے
بد زبان آشنا مکن۔ مکتب جائے خواندن ست۔ نہ جائے بیہودہ گفتن۔

احمد بیا۔ بہ مکتب کتاب خود بیا۔ بشنوم چہ خواندی۔ اگر یاد داری چہ را نمی
خوانی؟ محمود تو بگو۔ اگر می دانی چہ را نمی گوئی؟ درست بخواں۔ غلط مکن۔ آغا!
در کتاب ہمیں نوشتہ۔ خیر کاتب غلط کردہ۔ قلم بگیر و درست کن۔ روئے ورق
بگرداں۔ ہرچہ خوانی، فہمیدہ بخواں۔ باہستگی بخواں۔ طوطی و اراز بر کردن
فائدہ ندارد۔ بمطلب نہ رسیدن و الفاظ از بر کردن حاصل چیست؟ بخواں
ہنوز رواں نہ شدہ۔

چہ نام داری آغاز اداہ! نام پدر شاپچہ باشد؟ چہ کاری کنید؟ سوداگری۔ عمر شما
چہ قدر باشد؟ چارہ سالہ۔ بکدام محلّہ می نشینید؟ کلاہ بر سر درست بگذار۔ چراغ
گذشتی؟ بنشیں و راست یاد کن۔ پیش رویم بنشیں۔ پشت سرم چہ نشستہ؟ بیا!
بہ پہلوئے احمد بنشیں۔ ہاشم را آواز دہ۔ دریں ماہ دو، سہ روز غیر حاضر بود۔ آغا
حسین ہفت روز نبود۔ تا توانید شما غیر حاضر نباشید۔

وقت برخاست قریب ہست۔ دو ساعت چہار دہ لمحہ باقیست۔ اجازت ہست؟

می روم۔ آب خوردہ می آیم۔ برو، مشق خود بیا کہ بہ پنجم۔ ایں از کیست؟ ایں
نسبت باو بہتر ست۔ ایں سطر بہتر نوشتہ۔ کرسی ایں اندک درست تر نوشتہ۔ ایں
حرف شنبہ قاعدہ ست۔ سر مشق را دیدہ بنویس۔ مرکب خیلے غلیظ ست۔

۱۰۔ کاغذ آہار ندارد۔ مرکب را می کشد۔ بہ بینید! مرکب ماچہ قدر روشن ست!
دوات شما آہگی ست۔ ہمیں صفحہ را کہ خواندہ نقل بردار۔ ایں طفل را چرا
شلاق می کنند؟ البتہ خطائے سر زدہ باشد۔ درس خودش رواں نہ کردہ باشد۔
ہمیں ست کہ زیر چوبش می کشد۔ احمد کجا! بگذار کہ ہنوز فرصت بازی
ندارم۔ احمد ساعتے ہم بخانہ نمی ماند۔ کجای رود؟ خبر ندارم۔

۱۱۔ بخواں، ایں چہ لفظ ست؟ ہجا کردہ بگو۔ ایں فقرہ چہ معنی دارد؟ بندہ طفل ام۔
چگونہ توانم گفت۔ ہنوز حرف شناس ہستم۔ قدرے خواندہ ام۔ رفیقیت نیم
صفحہ بخواند۔ مگر شرمے نداری؟ سر جناب سلامت باشد۔ یک ماہ پس عرض
می کنم۔ احمد! تو می توانی کہ ایں را بخوانی؟ بلے چہ را نمی توانم۔ ایں لفظ ظلم
ست۔ آفریں آفریں، کرسی بگیر و بنشیں۔

۱۲۔ احمد سعادت مند پسر لیست۔ سبق ہر روزہ اش یاد می کند۔ اکنون سوادش
روشن شدہ۔ خیلے محنت کش ست۔ بہ اندک مدت استعداد بہم رسانیدہ۔
بفاری حرف زدن می توانی؟ خیلے دشوار ست۔ لاکن عجب زبان شیرین ست!
شرم مکن۔ ہرچہ بتوانی بفاری حرف بزنی۔ ہمیں طور مشق می شود۔ بیا! بفاری
حرف زینم و یک دست ترک ہندی گویم۔

بچوں کی فریادیں اور شکایتوں کی باتیں

ب آغا! کاردم گم شد۔ کجا گذاشته بودی؟ در جزو دادم بود۔ احمد تو دیدی؟ من چه دارم؟ دیگر برداز ایس جا؟ آخردزد که نمی افتد ایس جا۔ جناب آغا! ہاشم کتابم گمرفته دہد۔ پیش من بیار۔ ہاشم چرا بہ محمود منازعت کردی؟ بمردم جنگ می کنی؟ راوچه گفته بود بتو۔ بسیار بیباک شدی، دیگر بار شکایت بگو شمع نہ رسد والا سخت شتالمت می دہم۔

!چی می کنی۔ خاموش نمی مانی؟ مگر نمی ترسی؟ می بینم، یک ساعت آرام نمی نشینی۔ بار آں جار نہ روی۔ چرا خندہ می کنی؟ خیلے گستاخ شدی۔ بسیار بے ادب نی۔ بیک گوشہ آرام بنشین۔ بیا کہ ترا پیش اخوندت برم۔ معاف کنید۔ باز چنین حرکت نخواہم کرد۔ چه غوغا هست؟ عجب بے تمیز بچہ ہاستند۔ یکے ہر زیادت اکتوں ہمہ دم بخود نشستند۔ چی می گوئی؟ سخت بفہم نمی آید۔ تلفظ خودت مست کن۔ مرکب بردامن از کجارتختی؟ عجب پسر کیخف هستی! ہوش دار۔ باز ایس مت نہ کنی۔ بچہ ہا! چرا غوغا می کنید؟ بخدا کہ مغز سرم خوردید۔ احمد! بار بار می۔ چرا یاد نمی کنی؟ ہر چی می گویم بخاطر نگہدار۔

مے درخت چیرا فتنی؟ پائیں بیا۔ زودتر فرو دآئی۔ اگر پائیت خطا می کندا استخوانت دہ ریزہ می شود۔ بہادری رخصت می طلبد۔ پدر و مادرش می روند۔ اوہم می رود۔ کجا بماند؟ اینجا کہ پدر و مادرش بود۔ آغاز دہ! چندتا برادر داری؟ پنج برادر ہستیم۔ خواہر۔ عم زادہ شہا چند سالہ است؟ برادرت کد خدا شدہ؟ بلے خانہ پدر زنش می۔ خالم بہ دہلی ڈپٹی ست۔

امروز احمد نیامدہ۔ گویند دیروز تپ کردہ۔ گرم ست یا لرزہ نوبت ست۔ یا ہر روزہ؟ گاہے عرق ہم می کند۔ می گویند اکتوں چیزے بہتر ہست مگر ہنوز بالکل صحیح و سالم نشدہ۔ تیمار داریش کہ می کند؟ پدرش می کند۔ مگر بسیار متفکر ست۔ ہیچ دوا نفعی نمی کند۔ علاج ڈاکٹر چرائی نمی کند؟ مردم ہنداز ڈاکٹری ترسند۔ آخر چرا؟ فقط بے عقلی۔ نفعی کہ در علاج ڈاکٹر دیدم کچھ علاج ندیدم۔ دوا اندک و نفع بسیار! خیر خدا اورا شفا دہد۔ احمد بردست و پائت چندتا انگشت ست؟ می توانی بشماری؟ بلے می توانم تا بست بشمار۔ پنجم۔ شصت دقیقه یک ساعہ ست۔ بست و چہار ساعت یک شبانہ روز۔ یک ہفتہ ہفت روز، چار ہفتہ یک ماہ، دواز دہ ماہ یک سال۔

دوست کی ملاقات

السلام علیکم۔ وعلیکم السلام۔ مزاج عالی؟ الحمد للہ۔ دُعائے جانِ شہا خوش آمدید۔ مردم بخیر اند؟ کوچک و بزرگ بسلامت۔ بلے ہمہ دُعای کنند۔ بعد مدت تشریف آوردید؟ ایس قدر بے التفاتی؟ معاف دارید۔ چه کم؟ کار ہائے دنیا نمی گذارند۔ ہم دولت خانہ رابلد نہ بودم۔ مزاج چه طور ست؟ امروز در دسر دارم۔ آغا! کرم دردی کند۔ از تکان ست۔ ساعتے خواب کنید، رفع می شود۔ امروز آغا احمد آمد۔ حیف کہ بخانہ نبودم۔ کدام خبرے تازہ دارید؟ می گویند، امروز دوتا کشتی غرق شد۔ کجا شنیدید؟ از بازار فہمیدم۔ وائے بر حال صاحب مال، بیچارہ چه قدر نقصان برداشته باشد؟ البتہ دہ دواز دہ ہزار روپیہ باشد۔ اجازت ست؟ حالا رخصت می شوم چرا چرا؟ ایس قدر زودی! بشنید، ساعتے حرف ز نیم ودل خوش کنیم۔ خدمت شہا کارے ہم دارم۔ امرے صلاح طلب است۔ خیر حالا کہ وقت مدرسہ قریب است۔ باز کے تشریف می آرید؟ ان شاء اللہ فردا روز می رسم۔

ناواقف مسافر سے ملاقات

آمدید۔ صفا آوریڈ۔ بنشینید۔ مزاج مقدس؟ دُعا، مزاج جناب؟ از کجائی
بدید؟ از شیراز۔ چند روز ست از شیراز برآمدید؟۔ سہ ماہ۔ بکدام راہ؟ راہ کابل،
براہ دریا نیامید؟ راہ دریا خطر دارد۔ بہ جہاز دودی وسعت نہ داشتہ۔ آغا! بملک شما
خستگی از دریا خطرناک ترست۔ کسانیکہ می روند سربہ کف می روند۔ کابل ازیں
یک ماہ راہ باشد؟ خیر کمترست۔ از پشاور تالاہور۔ دہ روزہ راست ہست۔ اگر
ل بہ منزل گیرید، واگر سر ڈاک روید، فقط سہ روز۔ باز از پشاور تا کابل دوازدہ
۔ ایں جا کجا منزل گرفتید؟ نزدیک بسرائے مکا نے گرفته ام۔ تنہا ہستید؟ عیال
راہ دارید؟ چرا بغریب خانہ تشریف نیاوردید؟ ایں کیست کہ ہمراہ شماست؟ رفیق
ست چہ کارہ ست؟ صفابانی ست۔ قنادی می کند۔ بلے از نشست و برخاستش
بافتہ بودم کہ اصلش از خاک صفابان ست۔ ہندوستان عجب خاک دامنگیر
و۔ جانیکہ آدم بنشیند و گردل بر نمی خیزد۔ سبحان اللہ! ہندوستان جنت نشان اگر چہ
ستانش جہنم ست، مگر زمستانش بر جگر کشمیر داغ می نہد۔ امنے کہ دریں جا ست
ت کشورندیدم۔

نوکروں سے ضروری باتیں

آغا جعفری دانی؟ ایں رقعہ بدہ و صبر کن تا جوابے بدہند۔ اگر درخانہ نباشند پیش
ست را بدہ وز و دتر واپس بیا۔ روپیہ بگیر و پیسہ بیار۔ ہنوز صراف دکان نکشادہ۔ چند
پسہ برآوردی؟ روپیہ قلب ست۔ صراف نمی گیرد۔ خیر دیگر ببر۔ کتاب روزنامچہ
داں زیر کرسی بگذار۔ پیش خدمت شہاچہ موجب می گیرد۔ نان و ششماہہ رخت۔

ایں رانچ روپیہ شہریہ می دہم۔ کفش مرا پاک کن۔ امروز صحن خانہ را کس جا روب نہ
کردہ۔ بیائید، فرش را بتکانید۔ برو، سقہ را ہمراہ خود بیار۔ بگو، آب تنگ پاشد کہ زمین
شل نہ شود۔ دو پیسہ بہ جام بدہ۔ پیسہ ندارم۔ سائیس را بگو کہ اسپ عربی رازین کند۔
بگی نیارد۔ امروز بر اسپ سواری شوم۔ بگو، ساز انگریزی بہ بندد۔ اسپہائے ہندی
بسیار سرکش می شوند۔ بریں اسپ سمندر روزے سوار شدم ایں قدر روشنی کرد کہ از جان
بتنگ آمدم۔ زین را درست کن۔ بہ ہیں، قاش زین کج بہ نظری آید۔ اسپ کمیت
را چہ کردید؟ فرو ختم، چالاک نبود۔ ایں سبزہ خیلے خوب است۔ بسیار تیز است۔ مہمیز
را ہم تاب نمی آرد۔ بہ چچی چہ رسد! چہ سبب است، فربہ نمی شود۔ آب ودانہ ہند بہ
اسپہائے ولایت موافق نمی آید۔ اسپ چالاک گا ہے فربہ نمی شود۔

لباس اور کپڑوں کی باتیں

فچہ بیار کہ امروز تبدیل لباس می کنم۔ کلاہ کجا است؟ قبائے قلم کار ہم بکش۔
خفتان باناں بیار۔ پیراہن را بہ ہیں، تکمہ ندارد۔ گریبان شنگ ست۔
بند در زیر جامہ بکش۔ آستین ایں پارہ شدہ۔ خیاط را بدہ کہ رفو کند۔ بندہائے قبا شکستہ
اند، درخانہ بدہ کہ درست کنند۔ لباس در بارہ بدہ کہ وقت تنگ شدہ۔ آئینہ پیش
بگذار کہ عمامہ بر سر بچم۔ برخفتاں خیلے گردن شستہ۔ می تکام، حالا پاک میشود۔ ایں
بتکاندن پاک نمی شود۔ برش بگیر۔ دستمال کر پاسی بدہ۔ آبریشمی را نگہدار۔

کھانے پینے کی باتیں

بسم اللہ! جناب آغا! چہ بروقت رسیدید! چاشت حاضر ست، بیائید، نوش جاں
بفرمائید۔ بندہ طعام خوردہ آمدہ ام۔ اشتہا ندارم۔ خیر چیزے اینجا ہم نوش جاں

سید۔ آخر نان اینجانان آنجا جنگ نمی کند۔ بسرِ شام قسم ست کہ سیر ہستم۔ شام دیر تر
 دہ بودم۔ میل ندارم۔ خیر، قدرے بخورید۔ یک دولقمہ بیش نخورید۔ بیائید
 سید! نان خشک می شود۔ صبح مردانست از غذا انکار خوب نیست۔ نان گرم و آب
 نعت الہی است۔ نظرِ قلی برو۔ یک پیسہ راماست بستان، قیماق ہم برائے
 بکیر۔ آب خوردن بدہ۔ ہشدار کہ نریزد۔ آب گرم ست، برو، آب تازہ از چاہ
 تابلستان ہند ہمیں یک قباحت دارد۔ رکابی پلاؤ پیشترک بگذار۔ نگاہ کن، کاسہ
 با کج نشود۔ روغن بستہ شدہ۔

برکت زمستان ست۔ دیکداں گرم ست۔ زغال رشن کن۔ بمنقل گذاشتہ
 آتشگیر بمن بدہ۔ بگو قدرے چائے دم کنند۔ چائے حاضر ست۔ معاف دارید
 ! نمی خورم کہ خشکی می آرد۔ خیر از یک فحان چمی شود۔ قدرے شیر بیندازید کہ خشکیش
 برد۔ نبات تہ نشیں شدہ۔ چچہ بدہ کہ بجانم۔ بسیار گرم ست۔ چلم پر کن۔ میل
 مائید۔ الطاف شام کم نشود۔ قلیاں پیش جناب آغا بگذار۔ دودے گردہ بدہ۔

خرید و فروخت کی باتیں

فروش حاضر ست۔ بیارید، کجاست؟ انار یک سیر چند میدہی؟ سیرے دہ آنہ۔
 ب روپیہ را چند؟ بست و پنچ۔ خدارا بہیں، بابا راست بگو، آغا! ہنوز دست ہم نکر دہ
 از شامز یادہ نمی خواہم۔ انار سیرے ہشت آنہ وسیب روپیہ راسی دانہ می
 سیب خام ست۔ خیر پنختہ است۔ آغا! رنگش بہ بینید، بولیش کنید۔ ازیں بہتر
 چہ خواہد بود؟ ہر چہ خام باشد مال من۔ بلے، ملک ہند ست بابا۔ ہر چہ خواہی بکیر
 مایل برو۔ بہیں کہ پھوسیب ہارا آنجا بوزگو سفند ہم نمی خورند۔ انارت شیرین ست
 ش؟ در قی چست؟ زعفران ست۔ یک تولہ بچند آنہ میدہی؟ ہشت آنہ۔ بسیار

گراں! خیر یک سخن دارم آغا۔ از پنچ آنہ کمتر نمی دہم۔ ایں قدر گران جانی مکن بابا۔
 کہ میگید؟ خیر مردم بارزومی برند کہنہ شدہ، حرف مرا گوش کن۔ در گراں فروشی نفع
 نیست۔ اگر از ان می فروشی، بسیاری فروشی و بسیار نفع می بری۔ خیر۔ گفتہ شما بجان
 منظور ست، بکیرید۔ پنچ تولہ میخو اہم۔ وزن کن، ترازوئے مثقالی ندارم۔ ایں نافہ
 ست؟ یک نافہ بچہ قیمت میدہی؟ ہفت روپیہ۔ پناہ بخدا۔ یک حرف دارم
 آغا۔ از پنچ روپیہ کم نیست۔ اکنون من ہم بگویم۔ بفرمائید۔ اگر چار روپیہ می گیری
 بکیر ورنہ اختیار داری۔ بامان خدا۔ خیر بکیرید۔ ہر چہ پسند شما باشد بردارید۔ خود
 دودانہ چیدہ بدہ۔ ہمہ اش یکساں است۔ سرموئے فرق نیست۔ فیروز ہاداری؟
 بلے حالا از نیشاپور رسیدہ، انگشتر لیش از نقرہ ست یا سراب؟ از نقرہ۔

رات کا وقت

آفتاب بمغرب رفت۔ اکنون شام شد۔ شفق ہم طرف شد۔ چراغ روشن کن۔ شمع
 روشن کن۔ چراغ روشنی کمتر دارد۔ روغن در چراغ بریز کہ خاموش نہ شود۔ گل
 بکیر۔ سرفتیلہ را پیش کن۔ بہیں ستار ہا چہ طور گرد ماہ صف زدہ اند۔ ماہ ہالہ بر آوردہ
 است۔ البتہ دلیل باران ست۔ اکنون شب ماہ ست۔ مہتاب عجب لطفہ دارد! ماہ
 چہار دہم بدر ست۔ خیر پنچ روزہ روشنی ست باز ہمان شب تار و جہان تاریک،
 اجازت ست؟ حالا رخصت می شوم۔

کجای روید؟ وقت، وقت رفتن نیست، ہمیں جا خواب کنید۔ شب بسیار
 گذشت۔ برائے جناب آغا فرش خواب۔ توشک را بتکان۔ لحاف را پائین بگذار۔
 شما کجا خواب می کنید؟ ہمیں جا۔ از شب چہ خبر ست؟ البتہ سہ پاسے از شب گذشتہ
 یک نیم پاس باشد۔ امروز مراؤد تر خواب گرفت۔ چراغ را کنارہ بگذار۔ شمع دان

ملاقچہ بنہ۔ کلید رازیر بالینم بمان۔ دروازہ را پیش کن۔ چوں پارہ از شب گذرد، مرا رکن، کہ چیزے نوشتن درام۔ چشم گر بہ را دیدید؟ ایں را پشتک می گوئیم۔ از قسم تنی ست۔ دوتا بچہ ہم دارد؟ تماشا کنید، چہ باز یہاںی کنند؟ دست بر پشتش کشید۔ می شود خُر خُر می کند۔ ہمیں نشانِ مجتنبش هست۔ بگذار کہ بدود۔ بہ دین چہ دارد؟ شکے باشد۔ مگذار کہ سر فرش بیاید۔ فرش خراب میشود۔ بدرش کن، گر بہ مسکین درے ست۔ بلے! پیش شما مسکین ست۔ از موش و کجشک پُرسید۔

بچہ راہ دیدم گر بہ را آزار داد۔ دُمش محکم گرفت۔ گر بہ پنجہ زد کہ خون از ہ طفل بچکید۔ ناخن گر بہ قہر خداست۔ کم از خنجر خونریز نیست۔ کارے کہ از گر بہ آید از شیر نمی آید۔

سگ را نگاہ کنید۔ چہ محبت میکند! بہ بینید چہ طور دُمش می جنباند! نشان ش ہمیں ست۔ خویش و بیگانہ را خوب می شناسد۔ دوست و دشمن خوب می داند۔ صفش قناعت ست، کہ برابر صد وصف ست۔ یک استخوانش بس صدایش می کنم، دویدہ می آید۔ بشما آشنا شدہ۔ دست بدنش مکنید کہ می رود، دُمش مگیرید کہ خوش نمی آید۔ مگذار کہ دروں بیاید۔ روزے بصر ابردم لگش سردام، چہ گویم؟ ہماں نقل گر بہ و موش بود۔

دی را دیدی؟ بوزنہ فارسی کتابی ست۔ ہمیں سردیوار نشستہ، دست پیشش مکن کہ زند۔ بد جانور یست۔ مرا حرکاتش خیلے خوش می آید۔ چہ قدر بادم می ماند۔ چہ رتہا می سازد کہ خندہ می آید۔

سیاہے از جانب شمال برخاستہ۔ البتہ خواہد بارید۔ برق ہم می تابد، دویدہ بیائید۔ م بردارید۔ پیش از باریدن بخانہ برسیم، اینک در رسید۔ حالا روز آورد۔ بیائید!

بدکانے پناہ گیریم تا تر نشویم۔ آب زور می بارد۔ اکنوں استاد۔ حالاکم شد۔ ہنوز، ناوہ جاری هست۔ زمین ہمہ گل شد۔ سُوئے مشرق نگاہ کنید، قوس قزح برآمدہ۔ پہ پہ خوش رنگہا دارد۔ ایں روشنی و صدائے مہیب چہ بود؟ ایں برق ست و رعد۔ صاعقہ ست کہ سر مردم اُفتد و ہلاک می کند۔ پناہ بخدا۔ الہی از آسپش نگہدار۔ باران رحمت الہی ست۔ اکنوں گیاه می روید۔ روئے زمین ہمہ سبزی شود۔ گلبن گل می کند۔ درخت ثمری بندد۔ غلہ پیدا می شود۔

حکایات

حکایت اول

بے بادشاہے مع شاہزادہ بشکار رفت چوں ہوا گرم شد بادشاہ و شاہزادہ لبادہ خود را
دشِ مسخرہ نہادند۔ بادشاہ تبسم کرد و گفت اے مسخرہ! بر تو باریک خرسٹ۔ گفت بار دو خر۔

حکایت دوم

بے و مردے در یک خانہ تصویر خود ہا دیدند۔ مرد شیر را گفت، می بینی شجاعت
اں کہ شیر را تابع کردہ است۔ شیر گفت، مصور ایں نساں ست، اگر شیر مصور
بے ایں چنین نبودے۔

حکایت سوم

بے مرتبہ بزرگ یافت، دوستے برائے تہنیت نزد اورفت، آں شخص پرسید کیستی؟
را آمدہ؟ دوست او شرمندہ گردید و گفت، مرانی شناسی؟ دوست قدیم تو ام،
بے تعزیت نزد تو آمدہ ام، شنیدہ ام کہ کور شدہ۔

حکایت چہارم

بے ہر گاہ بگورستاں رفتے، چادر بر سر و روئے خود کشیدے، مردماں پرسیدند کہ سبب
چیست؟ گفت از مردگان ایں گورستاں شرم می کنم، زیرا کہ از دوائے من مردہ اند۔

حکایت پنجم

درویشے نزد بخیلے رفت و چیزے سوال کرد۔ بخیل گفت، اگر یک سخن من قبول کنی
ہر چہ بگوئی خواہم داد۔ درویش پرسید آں سخن چیست؟ گفت گاہے چیزے از من
مخواہ، دیگر ہر چہ بگوئی بکنم

حکایت ششم

شخصے از افلاطون پرسید کہ سالہائے بسیار در جہاز بودی و سفر دریا کردی۔ در دریا چہ
عجائب دیدی؟ گفت عجب ہمیں بود کہ از دریا بکنارہ سلامت رسیدم۔

حکایت ہفتم

شاعرے تو نگرے رامدح کرد ہیچ نیافت، پس ہجو کرد۔ تو انگر اور ہیچ نگفت۔ روز
دیگر شاعر بردروازہ اورفت و نشست۔ تو انگر گفت، اے شاعر مدح کردی ہیچ
تر اندام، مذمت کردی ہیچ نہ گفتم، حالا چرا نشستے؟ گفت حالا میخو اہم کہ اگر بمیری
مرثیہ تو ہم بگویم۔

حکایت ہشتم

شخصے دستار درویشے گرفت و گریخت، درویش بگورستاں رفت و نشست۔ مردماں
اورا گفتند کہ آں شخص دستار ترا بطرف باغے برد، برد گورستاں چرا نشستے؟ و چہ
میکنی؟ گفت، او نیز آخر ایں جا خواہد آمد، ازیں سبب اینجا نشستہ ام۔

حکایت نہم

مے در خواب باشی طاں ملاقات کرد، یک سیلی بر روی اُوزد، وریش اورا گرفت و گفت،
مے ملعون دشمن ماہستی و برائے فریب دادن ما مردماں ریش درازی داری! چوں سیلی
بر روی اُوزد بیدار شد وریش خود را در دست خود دیدہ شرمندہ گردید و بر خود خندید

حکایت دہم

مے با بخیلے دوستی داشت، روزے بخیل را گفت کہ حالا بسفر می روم، انگشتی خود ما را بدہ
را نزد خود خواہم داشت، ہر گاہ اورا خواہم دید ترا یا دخواہم کرد۔ جواب داد کہ اگر مرا یا
مقتن می خواہی، ہر گاہ انگشت خود خالی بینی مرا یا دکن کہ انگشتی از فلاں خواستہ بودم، ندا د۔

حکایت یازدہم

مے شاعرے تقصیر کرد۔ بادشاہ جلاد را فرمود کہ رو بروئے من اُورا بکش۔ لرزہ
مدا م شاعر افتاد، ندیے اُورا گفت ایں چہ نامردی و بے جگری ست! مرداں گا ہے
چنین نمی ترسند۔ شاعر گفت اے ندیم، اگر مردی بیا، بجائے من بنشین، تا من
مزم۔ بادشاہ ایں لطیفہ پسندید و خندید، و تقصیر او معاف فرمود۔

حکایت دوازدهم

مے در خواب دید، کہ تمام دندا نہائے او افتادہ اند۔ از منجے تعبیر آں پرسید۔
ت کہ ہمہ اولاد و اقارب بادشاہ رو بروئے بادشاہ خواہند مُرد، بادشاہ در خشم شد،
را قید کرد، و منجم دیگرے را طلبید و تعبیراں خواب پُرسید، عرض کرد کہ از ہمہ اولاد و
رب، بادشاہ زیادہ تر خواہد زیست۔ بادشاہ ایں لطیفہ پسندید و انعام داد۔

حکایت سیزدہم

شخصے پیش یکے نویسنده رفت و گفت خطے بنویس، گفت، پائے من دردی کند، آں
شخص گفت، ترا جائے فرستادن نمی خواہم کہ چنین عذری کنی، جواب داد کہ ایں سخن
تو راست است لیکن ہر گاہ کہ برائے کسے خطی نویسم طلبیدہ می شوم برائے خواندن
آں، زیرا کہ دیگر شخص خط من خواندن نمی تواند۔

حکایت چہار دہم

دُرویشے تقصیر بزرگ کرد۔ پیش حبشی کو تو ال بُردند۔ کو تو ال حکم کرد کہ تمام روئے
درویش سیاہ کنید و در تمام شہر بگردانید، و رویش گفت اے کو تو ال! نصف روئے من
سیاہ کن ورنہ ہمہ مردماں شہر خواہند دانست کہ حبشی کو تو ال ہستم، کو تو ال ازیں سخن
خندید و تقصیر درویش معاف کرد۔

حکایت پانزدہم

شاعر مسکین پیش تو نگرے رفت و چُناں نزدیک اُن نشست کہ میان شاعر و تو نگر
از یک وجہ زیادہ تفاوت نبود۔ تو نگر ازیں سبب برہم شد و روی تَرش کرد و پُرسید
کہ در میان تو و خرچہ تفاوت ست؟ گفت، بقدر یک وجہ۔ تو نگر ازیں جواب
بسیار نجل شد، و عذر نمود۔

حکایت شانزدہم

آورده اند کہ حضرت آدم علیہ السلام چوں در بہشت گندم تناول نمود و لباسہائے کہ
پوشیدہ بود از تن اُوفرو ریخت، و بچپ و راست می گریخت، و در زیر ہر درخت پنہاں
می شد۔ خطابت رسید کہ اے آدم! از مای گریزی؟ گفت، نے خدا، از تو چگونہ
گریزم و کجا تو اں گریخت؟ اَمّا از خطائے خود شرم می دارم۔

حکایت ہفت و ہم

ابی شترے گم کردہ بود۔ سو گند خورد کہ چوں بیا بم بیک درم بفروشم۔ چوں شترے از سو گند خود پشیمان شد۔ گربہ در گردن شتر آویخت و بانگ زد کہ شتر را بیک می فروشم و گربہ را بصد درم، اما از یک دیگر جُدائی فروشم۔ شخصے در آنجا وارد شد، ت، چه ارزاں بودے اگر ایں شتر را قلا دہ در گردن نبودے!

حکایت ہیجدهم

نمائے در شب تار چراغ در دست و سبوی بردوش گرفته در بازار می رفت شخصے بے پرسید کہ اے احمق روز و شب در چشم تو یکساں ست از چراغ تڑا فائدہ ست؟ نابینا خندید و گفت، ایں چراغ برائے من نیست بلکہ برائے توست در شب تار سبوی مرا نہ شکنی۔

حکایت نوزدهم

نمائے از منجے پرسید کہ چند سال از عمر من باقیست؟ گفت دہ سال، بادشاہ بسیار مرگدید و ہجو بیمار بر بستر افتاد۔ وزیر عاقل بود، منجم را روبروئے بادشاہ طلبید سید کہ چند سال از عمر تو باقی ست؟ گفت ہست سال، وزیر ہماں وقت از شمشیر را روبروئے بادشاہ بقتل رسانید، بادشاہ خود شنود گردید و حکمت وزیر را پسندید، ریح سخن منجم نشنید۔

حکایت ہستم

شترے در شہرے رفت و آنجا پیشہ طبابت آغاز کرد، بعد چند روز شخصے از وطن اودراں رسید و اودر دید و پرسید کہ حالا چه پیشہ می کنی؟ گفت، طبابت۔ پرسید، چرا؟ گفت

از برائے آنکہ اگر دریں پیشہ تقصیرے می کنم خاک آں رومی پوشد۔

حکایت بست و یکم

روزے شخصے با خود می گفت کہ ہرچہ در زمین و آسمان ست، ہمہ برائے من ست۔ خدا مرا بسیار بزرگ آفرید۔ در آں اثنا پیشہ برینئی اُونشت و گفت، ترا چنین غرور نشاید، زیرا کہ ہرچہ در زمین و آسمان ست خدا برائے تو آفرید اما تڑا برائے من، ندانی کہ من از تو بزرگ تر ام؟

حکایت بست و دوم

بادشاہ دانشمندے را طلبید و گفت، میخواہم کہ ترا قاضی ایں شہر کنم، دانشمند گفت، لائق ایں کار نیستم۔ بادشاہ پرسید چرا؟ جواب داد کہ آنچہ گفتم، اگر راست گفتم مرا معذور دارید، و اگر دروغ گفتم پس دروغ گور ا قاضی کردن مصلحت نیست۔ بادشاہ عذر دانشمند پسندید، و اودر معذور داشت۔

حکایت بست و سوم

کوزے را گفتند، می خواہی کہ پُشتت تو راست شود یا پُشت دیگر مردماں ہجو پُشت تو کوز گردد؟ گفت، می خواہم کہ پُشت دیگر مردماں کوز گردد۔ تا از آں چشم کہ دیگر اں مرا می بینند من آنہارا ہم بہ پنم۔

حکایت بست و چہارم

دانشمندے مصاحب بادشاہ بود، و موی ریش خود می کند۔ روزے بادشاہ اودراں گفت کہ اگر بار دیگرے موی ریش خواہی بر کند، بر تو سیاست خواہم نمود۔ بعد چند روز دانشمند کارے کرد کہ بادشاہ برو مہر باں گردید، اودرا گفت ہرچہ بخواہی تڑا بخشم، دانشمند گفت ریش

مرا بہ بخش، دیگر ہچ نمی خواہم۔ بادشاہ تبسم کرد و گفت: اگر خوشی تو دور ہمیں ست، بخشیدم۔

حکایت بست و پنجم

دوے در مقام شخصے برائے دزدیدن اسپ رفت، اتفاقاً گرفتار شد، صاحب پ دزد را گفت، اگر حکمت دزدی اسپ مرا نمائی، تُو آزاد بکنم۔ دزد قبول کرد، اسپ رفت و رن پائے اُکشا دو بعد ازاں لگام داد پس بر اسپ سوار شد و تیز روگفت: ہمیں ایں طور دزدی می کنند۔ مردماں ہر چند تعاقب اُکروند نیافتند۔

حکایت بست و ششم

مے بسیار مفلس بود، اسپے داشت، آن را در اصطبل بست، لیکن طرفے کہ سراپاں، اُودم اُکرو، وند داد کہ اے مردمان، تماشا ئے عجیب بہ بینید کہ سراپ بجائے است، ہمہ مردمان شہر جمع شدند! ہر شخصے کہ در اصطبل برائے تماشا رفتن می ست از واند کے نقد می گرفت و اُورا راہ می داد، ہر کہ در آں اصطبل می رفت، سندہ از آنجا بازی آمد، و ہچ نمی گفت۔

حکایت بست و ہفتم

رتیمور لنگ چوں بہ ہندوستان رسید، مطربان را طلبید و گفت، از بزرگان شنیدہ ام دریں شہر مطربان کامل اند، مطربے نابینا پیش بادشاہ حاضر شد و سرودے آغاز د، بادشاہ بسیار خوش گردید، نام اُو پُرسید، گفت، نام من دولت ست۔ گفت، ت ہم کور میشو؟ جواب داد اگر دولت کور نبودے بخانہ لنگ نیامدے، بادشاہ ایں ب بہ پسندید و انعام بسیار داد۔

حکایت بست و ہشتم

شخصے نزد طبیب رفت و گفت شکم من دردی کند، دوا کن۔ طبیب پُرسید، امروز چہ خوردہ؟ گفت نان سوختہ، طبیب دوا در چشم اُکرو دن خواست۔ آں شخص گفت، اے طبیب! درد شکم را با چشم چہ نسبت؟ حکیم گفت، اول تُو دوا ئے چشم می باید کرد، زیرا کہ اگر چشمت درست بودے نان سوختہ نمی خوردے۔

حکایت بست و نہم

شخصے را یک کیسہ دینار در خانہ گم شد۔ اُو بقاضی خبر کرد۔ قاضی ہمہ مردمان خانہ را طلبید، و بہر کس یک یک پُوب داد کہ ہمہ آں در طول برابر بود، گفت، ہر کہ دزد ست چوب اُو بقدر یک انگشت دراز خواهد شد، چوں ہمہ را رخصت کرد شخصے کہ دزدیدہ بود ترسید و پُوب را بقدر یک انگشت تراشید۔ روز دیگر چوں قاضی ہمہ را طلبید و چو بہادید، معلوم کرد کہ دزد ایں ست، کیسہ دینار از و گرفت و سیاست نمود۔

حکایت سی ام

شخصے با شخصے شرط کرد کہ اگر بازی نیابم یک آثار گوشت از اندام من بتراش۔ چوں بازی نیافت، مدعی ایفاءے شرط خواست، اُو قبول نہ کرد۔ ہر دو پیش قاضی رفتند۔ قاضی مدعی را گفت، معاف کن، قبول نہ کرد۔ قاضی بر ہم شد۔ فرمود، کہ بتراش، لیکن اگر اندک یا زیادہ از آثار خواہی تراشید ترا سیاست خواہم نمود۔ مدعی نتوانست ناچار شدہ معاف کرد۔

حکایت سی و یکم

مے طوطے پرورد، واورازبان فارسی آموخت، طوطی در جواب ہر سخن گفت: ”دریں
 تنک“ روزے آں شخص طوطی را در بازار برائے فروختن برد، و صد روپیہ قیمت آں
 ہر کرد، مغلے از طوطی پُر سید کہ لائق صد روپیہ ہستی؟ گفت ”دریں چہ شک“ مغل
 ننو شد و طوطی را خرید و بخانہ خود بُرد۔ ہر سخن کہ با طوطی می گفت، جواب آں
 ریں چہ شک“ می یافت۔ در دل خود شرمندہ و پشیمان گردید و گفت، حماقت کردم
 چنین طوطی خریدم، گفت ”دریں چہ شک“ مغل را تبسم آمد، و طوطی را آزاد کرد۔

حکایت سی و دوم

مندانے در مسجد نشست۔ و با مردمان وعظ می گفت۔ شخصے در آں مجلس می گریست۔
 رے دانشمند گفت، سخن من در دل ایں شخص بسیار اثر می کند ازیں سبب می
 ید۔ دیگر ایں شخص را گفتند کہ در دل ما سخن دانشمند ہیچ اثر نمی کند، چگونہ دل
 ی کی کمی گریں! گفت، بر سخن دانشمند نمی گریم، بلکہ ایک خصی پروردہ بودم واورا بسیار
 ست می داشتم، چوں خصی پیر شد، مرد۔ ہر گاہ دانشمند سخن می گوید وریش اومی جُنبَد،
 ی مر ایدمی آید، زیرا کہ ایں چنین ریش درازی داشت۔

حکایت سی و سوم

رے سکندر با حاضرین مجلس گفت کہ گاہے کسے را محروم نکردم، ہر کس از من
 ست، بخشیدم۔ شخصے آں وقت عرض کرد کہ خداوند! مرا ایک درم در کارست، بہ
 س۔ سکندر فرمود، کہ از بادشاہاں چیزے محقر خواستن بے ادبی ست۔ آں شخص
 ت، کہ اگر بادشاہ را از یک درم دادن شرم می آید ملکہ مرا بہ بخشد۔ سکندر گفت
 سوال کردی کم از مرتبہ من، و دیگر سوال کردی زیادہ از مرتبہ خود، ہر دو سوال بیجا

کردی۔ آں شخص لا جواب شد و شرمندہ گردید۔

حکایت سی و چہارم

شخصے نو کر خود را گفت کہ اگر علی الصباح دوزاخ در یکجا نشستہ بنی مرا خبر کن کہ آنہاں
 را خواہم دید، شگون نیک خواہم یافت، تمام روز مرا بخوشی خواہد گذشت۔ القصہ
 نو کر اُو دوزاخ را یکجا دید صاحب خود را خبر کرد۔ صاحب او چوں بیرون آمد یک
 زاخ را دید و زاخ دیگر پریدہ بود، بسیار بر نو کر غصہ شد، و تا زیانہ زدن گرفت۔ ہماں
 وقت دوستے برائے او طعام فرستاد۔ نو کر عرض کرد کہ اے خداوند! یک زاخ را
 دیدی طعام یافتی اگر در زاخ را می دیدی، می یافتی آنچہ من یافتم

حکایت سی و پنجم

شاعرے پیش تو انگرے رفت و بسیار اُو را ستود، تو انگر خوشنود شد و گفت، نزد من نقد
 نیست، لیکن غلہ بسیارست۔ اگر فردا بیائی بدہم، شاعر بخانہ خود رفت و وقت سحر نزد
 تو انگر باز آمد، تو انگر پرسید، چرا آمدی؟ گفت، دیروز وعدہ دادن غلہ کردی، ازیں
 سبب باز آمدہ ام۔ تو انگر گفت، عجب احمق ہستی! تو از سخن مرا خوش کردی من نیز ترا
 خوش نمودم، حالا چرا غلہ دہم؟ شاعر شرمندہ شدہ باز یافت

حکایت سی و ششم

شبے قاضی در کتابے دید کہ ہر کہ سر خوردی دارد وریش دراز احمق می شود۔ قاضی
 سر خورد داشت وریش بسیار دراز، با خود گفت کہ سر را بزرگ کردن نمی توانم لیکن ریش
 را کوتاہ خواہم ساخت۔ مقراض تلاش کرد، نیافت، ناچار نیم ریش را در دست گرفت
 و نزد چراغ بُرد، چوں موئے را آتش گرفت، شعلہ در دست اُو رسید، ریش

مذاشت، ہمہ ریش او سوختہ شد۔ قاضی بسیار شرمندہ گردید، بسببِ ایں کہ ہرچہ کتاب بود با ثبات رسید۔

حکایت سی و ہفتم

مصور باہم گفتند کہ ماہر دو کساں تصویر کشیم و بنیم کد ام خوب می کشد، یک مصور نہ انگور نقش نمود و آنرا بر دروازہ آویخت۔ مرغای آمدند و براں منقار زدند۔ ماں آں تصویر را بسیار پسندیدند و در خانہ مصور دیگر رفتند و پرسیدند کہ کجا تصویر میدہ؟ گفت، در پس ایں پردہ، مصور اول خواست کہ پردہ دارد، چوں دست پردہ نہاد معلوم کرد کہ پردہ نیست بلکہ دیوار است کہ براں تصویر کشیدہ است۔ و دیگر گفت کہ تو چنان تصویر کشیدی کہ مرغای فریب خوردند و من چنان تصویر میدم کہ مصور فریفت۔

حکایت سی و ہشتم

رے بادشاہے ظالم، تنہا از شہر بیرون رفت، شخصے را کہ زیر درخت نشستہ دید، مید کہ بادشاہ ایں ملک چگونہ ست؟ ظالم یا عادل، گفت، بسیار ظالم ست۔ بادشاہ ست، مرا شناسی؟ گفت، نہ۔ بادشاہ گفت، منم سلطان ایں مملکت۔ آں مرد ترسید سید مرامی دانی؟ بادشاہ گفت، نہ۔ گفت، پسر صالح سودا گرم۔ ہر ماہ سہ روز انہ می شوم، امروز یکے ازاں سہ روز ست، بادشاہ بخندید و اورا ہیچ نگفت۔

حکایت سی و نہم

مرت موسی علیہ السلام مناجات کرد کہ الہی چہ خوش بودے اگر چہار چیز بودے و چہار

چیز نبودے۔ زندگانی بودے و مرگ نبودے۔ بہشت بودے و دوزخ نبودے۔ تو انگری بودے و درویشی نبودے۔ تندرستی بودے و بیماری نبودے۔ نداء آمد کہ اے موسی! اگر زندگی بودے و مرگ نبودے، بلقائے ما کہ مشرف شدے۔ اگر بہشت بودے و دوزخ نبودے، از عذاب ما کہ ترسیدے۔ اگر تو انگری بودے و درویشی نبودے، شکر نعمت ما کہ گفتے۔ و اگر تندرستی بودے و بیماری نبودے، مارا کہ یاد کردے۔

حکایت چہلم

دہقانے خرے داشت، از سبب بے خرچی خررا برائے چریدن بہانے سری داد، مردمان باغ خررا میزدند و از زراعت بدرمی کردند، روزے دہقاں پوست شیرے را بر خربستہ۔ وقت شب برائے چریدن فرستاد۔ سپس آں، خر ہر شب با پوست شیر بہانے می رفت ہر کہ شب می دید یقین می دانست کہ ایں شیرست۔ شبے باغبان اُورا دید، و از ہیبت آں بر بالائے درختے رفت۔ در اثناء آں خر دیگر کہ در آن نزدیکی بود آواز کرد۔ و خر دہقاں نیز با آواز درآمد۔ و بانگ زدن ہچو خراں گرفت، باغبان اُورا بشناخت و دانست کہ ایں کیست۔ از درخت فرو درآمد و آں خررا بسیار لت زدہ براند۔

حکایت چہل و یکم

آورده اند کہ حضرت یوسف علیہ السلام در سالہائے قحط بوقت آنکہ در مصر بادشاہ بود ہر روز ضعیف و نزار تر شدے، سبب ایں حال ازوے پرسیدند، جواب نداد، بعد ازاں کہ بسیار الحاح کردند، گفت مرضے دارم نہانی، حکماء گفتند، شما مرض را تقریر فرمائید تا بمعالجہ مشغول شویم، گفت ہفت سال ست کہ بر مسند بادشاہی متمکن شدہ ام و زمام اختیار رعایائے مصر بدست تصرف من باز دادہ اند، و دریں مدت نفس من در

زوئے آنست کہ اُور ازنان جو سیر گردانم، و نکرده ام، گفتند، ایں ہمہ مشقت چرا شئی؟ گفت، موافقت محتاجاں و گرسنگاں می کنم و می ترسم کہ یک کس شبے در ولایت گرسنه باشد و من آن شب سیر باشم، مراقبیت گرفتاری بود۔

حکایت چہل و دوم

ردہ اند کہ خواجہ غلامے پارسا خدا ترس داشت۔ ناگاہ خواجہ بیمار شد۔ عہد کرد، اگر ازیں بیماری شفا یابم ایں غلام را آزاد کنم۔ حق سبحانہ اُور اشفا داد، خواجہ دل غلام بستہ بود، اورا آزاد نکرد و دیگر بار بیمار شد، غلام را گفت، برو و طبیب را بیار، تا علاج کند۔ غلام بیروں رفت و در آمد۔ خواجہ گفت طبیب کو؟ گفت، طبیب می ید کہ اُو مخالفت من می کند و بد انچه می گوید، وفائی کند، اُو را علاج نمی کنم۔ خواجہ بہ شد و گفت، اے غلام طبیب را بگوئی کہ از مخالفت باز گشتم و از نقض عہد تو بہ دم، باز غلام گفت، اے خواجہ! طبیب می گوید کہ اگر تو ایں صفت پیش آری مانیز بت شفا ارزاں داریم۔ خواجہ غلام را آزاد کرد و فی الحال شفا یافت۔

حکایت چہل و سوم

ہے پیش دیواں بطلب وظیفہ خود رفت و دستاویزے کہ با خود داشت دیواں موداز بسکہ خزانہ تہی بود! وزیر فکرے اندیشد و گفت، سر خط تو مانند سر و کہنہ می نماید، اورا نشاید، لشکری آشفته برخاست و بحضور بادشاہ رفت و بکمال تہور و شجاعت آنے کہ از مہر بادشاہی رونق گرفته بود پیش نظر بگماشت و مانند زمزمہ سرایاں باواز سرانیدن گرفت، و سر را خود بخود جنبانیدن، چوں چشم شاہ بر آں لشکری افتاد، ید کہ چہ می کنی؟ و چہ میخواہی؟ سپاہی گفت، کہ بندہ بطلب علوفہ رفتہ بود، و فرماں

را نمود۔ وزیر گفت، کہ تمسک تو مثل سر و کہنہ معلوم می شود، حالا امتحاں می کنم کہ بکدام ترانہ موافق می شود، شاہ لطیفہ اش بہ پسندید و نعمت بے قیاس بخشید۔

حکایت چہل و چہارم

دو کس مال خود را بہ پیرز نے سپردند و گفتند کہ ہر گاہ ماہر دو خواہیم آمد، خواہیم گرفت۔ بعد چند روز شخصے از آنہا نزد پیرزن آمد و گفت کہ شریک من مُرد، حالا آں مال مرادہ پیرزن ناچار شد و بعد ساعتے چند شخص دیگر آمد و مال خواست، پیرزن گفت، کہ شریک تو آمد بود و ترا مردہ ظاہر ساخت۔ ہر چند مبالغہ کردم، لیکن سخن من نشیند و ہمہ مال را برد۔ آں شخص زن را پیش قاضی برد و انصاف خواست۔ قاضی بعد از تامل دریافت کہ زن بے تقصیر ست، فرمود، کہ اول شرط کردہ بودی کہ ہر گاہ ماہر دو شریک خواہیم آمد، مال خواہیم گرفت۔ تو شریک خود را بیار و مال بگیر۔ تنہا چگونہ یابی؟ مرد لا جواب شدہ راہ خود پیش گرفت۔

حکایت چہل و پنجم

درویشے بردکان بقالے رفت و در خریدن شتابی کرد۔ بقال درویش را دُشنام داد۔ درویش در خشم شد و پا پوشے بر سر بقال زد۔ بقال پیش کو تو ال رفت، و نالش نمود۔ کو تو ال درویش را طلبیدہ پرسید کہ چرا بقال را زدی؟ درویش گفت کہ بقال مرادش نام داد۔ کو تو ال گفت اے درویش! تقصیر بزرگ کردی لیکن فقیر هستی، ازیں سبب تراسیاست نمی کنم، برو! ہشت آنہ بہ بقال بدہ کہ سزائے تقصیر تو ہمین ست۔ دُرویش یک روپیہ از جیب خود بر آورده، در دست کو تو ال داد و یک پا پوش بر سر کو تو ال زد و گفت، اگر چنین انصاف ست ہشت آنہ تو بگیر و ہشت آنہ اُو را بدہ۔

حکایت چہل و ہشتم

منا ہے بردُ شمنے فوج فرستاد، آں فوج شکست یافت۔ شخصے جلد نزد بادشاہ آمدہ خبر
نید کہ فوج شہ فتح یافت، بادشاہ بسیار خوشنود گردید و بعد از دوروز خبر ہزیمت
ت۔ بادشاہ بر آں شخص سیاست کردن خواست۔ عرض کرد کہ اے خداوند! لائق
ست عیسم زیرا کہ دوروز شمارا خوشنود کردم، تو چرا مارا ناخوش می کنی؟ بادشاہ ایں
را پسندید و اورا انعام فرمود۔

حکایت چہل و ہفتم

دو ستے را گفت، یک ہزار روپیہ نزد من ست، می خواہم کہ ایں روپیہ ہارا بیرون
نہر مدفون کنم و سوائے تو با کسے ایں راز نگویم، القصہ ہر دو کساں بیرون شہر رفتہ زیر
نختے نقد مذکور را دفن کردند۔ بعد چند روز بخیل تنہا زیر آں درخت رفت و از نقد ہیچ
س نیافتہ با خود گفت کہ سوائے آں دوست کسے نہ بردہ است، لیکن اگر از او پرسیم
ز اقرار نخواہد کرد، پس بخانہ اُورفت و گفت، بسیار نقد بدست من آمدہ است می
ہم کہ ہمانجا ہم، پس اگر فردا بیائی با ہم برویم، دوست مذکور بہ طمع نقد بسیار آں نقد
نجا باز نہاد، و بخیل روز دیگر آنجا برفت، نقد خود یافت، و حکمت خود را پسندید و باز
وستی دوستاں اعتماد نکرد۔

حکایت چہل و ہشتم

مے گرسنہ می رفت، اعرابی را دید کہ بر کنار دریا طعام می خورد، نزد اُورفت و گفت، از
ف خانہ تو می آیم، اعرابی پرسید کہ زن و فرزند و شتر من ہمہ بخیریت اند؟ گفت
، اعرابی را خاطر جمع شد و باز بر آں شخص نظر نہ کرد۔ آں شخص گفتن آغاز کرد کہ

اے اعرابی ایں سگ کہ حالا بحضور تو نشستہ است، اگر سگ تو زندہ می ماند چنیں می
شد، اعرابی سر بالا کرد و گفت، سگ من از چہ سبب مُرد؟ گفت، گوشت شتر تو بسیار
خورد پرسید کہ شتر چگونه مرد؟ گفت، زن تو مرد، از ایں سبب کسے اُورا گاہ و دانہ و آب
نداد، پرسید، زن چگونه مرد؟ گفت، در غم پسر تو بسیار گریست و سنگ را بر سر و سینہ زد،
پُرسید پسر چگونه مُرد؟ گفت، خانہ بر افتاد، اعرابی چوں ایں احوال خانہ خرابی شنید،
خاک بر سر انداخت و طعام را ہما نجا گذاشت و طرف خانہ خود روانہ شد، آں شخص
بدیں حکمت طعام یافت۔

حکایت چہل و نہم

سودا گراں پیش بادشاہ رفتند و اسپاں را برو عرض نمودند، بادشاہ بسیار پسندید و خرید و لک
روپیہ زیادہ از قیمت بسودا گراں داد و فرمود کہ از مُلک خود باز اسپاں را بیارید۔
سودا گراں رخصت شدند، روزے بادشاہ در حالت خوشی و مستی وزیر را گفت کہ
اسامی جمیع احمقاں بنویس۔ وزیر عرض کرد کہ پیش از ایں نوشتہ ام و اول نامہا نام
حضرت ست۔ پُرسید چرا؟ گفت، سودا گراں را لک روپیہ کہ برائے آوردن اسپاں
بے ضامن و اطلاع مسکن آنہا عنایت شد، علامت حماقت ست، بادشاہ گفت، اگر
سودا گراں اسپاں را بیارند، پس چہ باید کرد؟ گفت، اگر بیارند نام حضرت از دفتر
احمقاں مٹوخواہم کرد و نام سودا گراں آنجا خواہم نوشت۔

حکایت پنجاہم

شخصے مال بسیار صرافے را سپرد و بسفر رفت۔ چوں باز آمد تقاضا نمود۔ صراف انکار
کرد و قسم خورد کہ مرا ہیچ نہ سپردہ، آں شخص پیش قاضی رفت و احوال خود گفت۔ قاضی
تامل کردہ فرمود، کسے را لک کہ فلاں صراف مال من نمی دہد، تدبیرے برائے مال تو

ہم کرد۔ قاضی آں صراف راطلبید وگفت، کارہائے بسیار بمن پیش آمدہ است، کردن نمی توانم، ترانائب خود کردن می خواہم، زیرا کہ متدین ہستی۔ صراف قبول دو بسیار خوش گردید۔ چوں بخانہ رفت، قاضی آں شخص راطلبید وگفت، حالا مال از صراف بخواہ، البتہ خواہد داد۔ شخص مذکور پیش صراف رفت۔ صراف چوں بے اودید گفت، بیایا، خوش آمدی، مال تو فراموش کردہ بودم، دی شب مرا یاد۔ القصہ مال باو داد، واز طمع نیابت پیش قاضی رفت، قاضی گفت، امروز پیش ثناء رفتہ بودم، شنیدم کہ کارے بزرگ ترا سپردن می خواہد۔ خدا را شکر کن کہ مرتبہ لک خواہی یافت۔ حالانائب دیگر برائے خود تلاش خواہم کرد۔ القصہ قاضی اودرا بحیلہ رخصت کرد۔

حکایت پنجاہ و یک

رے بادشاہے باوزیر برائے سیر رفت، بکشت زارے رسید ودرختان گندم دیدند آدم درازتر، بادشاہ متعجب شد وگفت، چنین دراز درختان گندم گاہے ندیدہ ام۔ ریر عرض کرد کہ اے خداوند! دروطن من درختان گندم ہچوقد فیل بلندی شوند، بادشاہ نم نمود، وزیر باخود گفت کہ بادشاہ سخن من دروغ پنداشت، ازیں سبب تبسم کرد، چو از سیر باز آمد، خط بمردمان وطن خود برائے چند درختان گندم فرستاد، تاخط آنجا بفصل گندم گذشتہ بود۔ القصہ بعد یک سال درختان گندم آنجا رسیدند، وزیر پیش ثناء برد، بادشاہ پرسید چرا آوردی؟ عرض کرد کہ در سال گذشتہ روزے عرض کردہ ام کہ درختان گندم ہچوقد فیل بلندی شوند، حضور تبسم کردند، باخود گفتم کہ سخن من دروغ پنداشتند برائے تصدیق سخن خود آوردم۔ بادشاہ گفت کہ حالا باور کردم لیکن از پیش کسے چنین سخن ملو کہ بعد سالے باور کند۔

حکایت پنجاہ و دوم

سوارے در شہرے رفت، شنید کہ ایں جا دُزداں بسیار اند، وقت شب سائیس را گفت کہ تو بخسپ، من بیدار خواہم ماند، زیرا کہ مرا بر تو اعتماد نیست۔ سائیس گفت، اے خداوند! ایں چہ سخن ست، نمی پسندم کہ من در خواب باشم و صاحب بیدار، زنہار ایں چنین سخاںم کرد۔ القصہ صاحب او خفت و بعد یک پاس بیدار گردید، سائیس را گفت، چہ میکنی؟ گفت در فکر ہستم کہ خدا زمین را بر آب چگونہ گسترد؟ گفت، می ترسم کہ دزداں آیند و ترا خبر نشود، گفت اے خداوند! خاطر جمع دارید، خبر دار ہستم، سوار باز خفت و بہ نصف شب بیدار شد و پرسید، اے سائیس! چہ میکنی؟ گفت در فکرم کہ خدا چگونہ آسماں را بے ستون استادہ کرد! گفت در فکر تو می ترسم مبادا کہ دزداں بیایند و اسپ را بہ برند۔ اگر خفتن می خواہی بخسپ، من بیدار خواہم ماند، گفت، مرا خواب نمی آید، سوار خفت، و چوں ساعتے شب باقی ماند، بیدار شد۔ سائیس را پرسید، چہ می کنی؟ گفت در فکر ہستم کہ اسپ را دزد بردہ است، فردا زین را من بر سر خواہم داشت یا صاحب؟

حکایت پنجاہ و سوم

دانشمندے ہزار روپیہ عطارے را سپرد و بسفر رفت۔ بعد مدت از سفر باز آمد، و روپیہ خود از عطار خواست، عطار گفت دروغ میگوئی مرا نہ سپردہ، دانشمند باوے در آویخت، مردماں جمع شدند و دانشمند را تکذیب کردند و گفتند، ایں عطار بسیار دیانتدار ست، گاہے خیانت نکرده، اگر با ایں مناقشہ خواہی کرد، سزا خواہی یافت۔ دانشمند ناچار شد و احوال بر کاغذے نوشت و بادشاہ را نمود۔ بادشاہ فرمود، برو! نزد

ن عطار سہ روز بنشین و اُورا ہیچ گو، چہارم روز آں طرف خواہم رفت تُو اسلام ہم کرد، سوائے جواب سلام ہیچ با من گو، چوں از آں جا بروم نقد خود از عطار اہ، آنچہ او گوید مرا خبر کن، دانشمند موافق حکم بادشاہ بردکان عطار نشست۔ روز رُم بادشاہ با حشمت بسیار آں طرف رفت، چوں دانشمند را دید، اسپ را استادہ د و بردانشمند سلام خواند، دانشمند جواب سلام گفت۔ بادشاہ فرمود، اے برادر! ہے نزد من نمی آئی و ہیچ احوال خود با من نمی گوئی۔ دانشمند اندک سر جہانید و دیگر ہیچ ست، عطار ایں ہمہ دید و می ترسید۔ چوں بادشاہ رفت، عطار دانشمند را گفت کہ ہ نقد مرا سپردی کجا بودم؟ و کدام شخص نزد من حاضر بود؟ باز بگو شاید فراموش کردہ ام۔ دانشمند ہمہ احوال باز گفت۔ عطار گفت، راست می گوئی، حالاً مارا یاد آمد۔ مہ ہزار روپیہ دانشمند را داد، و عذر بسیار نمود۔

حکایت پنجاہ و چہارم

ے ناداں، خود را از ہمہ افضل می پنداشت، بارے در محفلے زبان بکشودہ خود را می ستود ت، ہر چہ تلخ ست گرم ست، حکیمے حاذق در مجمع حاضر بود، گفت، ہر کہ بے تجربہ بان بر آ و رد خود را محل زیاں در آ و رد کہ خاصیت مُرد را یام سر ما خلاف پندارتست۔

حکایت پنجاہ و پنجم

ردہ اند کہ ہر گاہ شاہ محمد ہند و پارس رافٹ کرد، و در تصرف خود در آ و رد، و ارادہ ملک رب کہ از مدت تقسیم کردہ بود فاسد نمود، ز نے پیش او حاضر شد و گفت، در ضلع ق پارس رہزناں پسرم را کشتند و متاعش بغارت بردند، ملک گفت، از مُلک بست چگونہ داد گرفتہ شود؟ زن گفت، شاہ و والی ایں ملک دور و دراز چگونہ شدند؟

ملک بخندید و بداد مظلومہ رسید۔

حکایت پنجاہ و ششم

آ و ردہ اند کہ در شہر فلا ندرس معمارے از بالائے دیوارے بر سر مر دے بر اُفتاد، بیچارہ ہماندم جاں بداد و معمار بسلامت ماند۔ وارثاںش چنگ در دانش زدند و دعویٰ خون پیش حاکم بُردند۔ فرمود کہ خوں بہا بگیرند کہ پیش اجل نمیرند، راضی نشدند و سعی بے فائدہ کردند، حاکم دانست کہ جہل را بجز جہل نتواں شکست و آہن را بغیر آہن نرم نتواں کرد۔ گفت، یکے از وارثاں بر بام بر آید و بر سرایں مرد در آید تا بغیر دو فتنہ قرار گیرد، مدعیان عاجز گشتند، و لب از دعویٰ فرو بستند و از سر خون اُودر گذشتند۔

حکایت پنجاہ و ہفتم

شاہ حلب را ضرورتے پیش آمد کہ رفتن خودش ناگزیر اُفتاد، ہمیں کہ از شہر خود پیروں می رفت، پیرز نے سد را ہش گشت و گفت، خدا را ساعتے توقف گمار، و ایں غریق ظلم و ستم را از گرداب جو رو بیداد بساحل نجات بر آر، ملک گفت، چندے صبر کن کہ کم فرصتی مانع اشتغال ست، زال گفت، اگر طاقت اجمال ضعیفاں نداری، خود را بادشاہ چرامی شماری؟ ملک را لطیفہ اش خوش آمد، بغورش در رسید و از جورش نجات بخشید،

بیت

ملوکاں کہ راہ خدا دیدہ اند ☆ خشک از سر راہ بر چیدہ اند

حکایت پنجاہ و ہشتم

ایلبے مال فراواں یافت، در خیال خام چناں تصور کرد کہ زیادہ از شصت سال نخواہم زیست، پس ہماں بہتر کہ ایں نقد خود صرف کنم کہ بعد از من را نگاں خواہند برد، و من

ورتاسف خواہم خورد۔ الحاصل در چند مایہ فرصت آں نقد را برباد داد و عمرش نصت در گذشت، کوچه بکوچه گدائی اختیار کرد می گفت، اے نیک مرداں! مال من بے خام خیال از کف رفت، برائے خدا چیزے بمن دہید و دست من گیرید۔

حکایت پنجاہ و نہم

حے، یکے را بہ بندوق کشت، والیان مقتول دست در کمرش زدند و پیش شاہ چین نفر کردند، و کیلے یکے از شاہداں را پرسید، تو گواہ مدعی ہستی یا مدعا علیہ؟ گفت، من ایں نمی دانم، لیکن کسے کہ اُور اُقتل کرد می شناسم، و گواہ او ہستم، وکیل گفت، تو بکسی! هنوز مدعی و مدعا علیہ نمی دانی و گواہیش می دہی، باز پرسید کہ جہاز تو کدام است؟ گفت، در پس بنگل، وکیل گفت، پس بنگل کدام طرف را می گویند؟ ح گفت۔ صاحب عجب کس اند کہ هنوز از پس بنگل واقف نیستند و سوال می کنند!

حکایت شصم

فانے ہر روز پنج ناں می خرید، روزے شخصے پرسید کہ ہر روز پنج ناں خریدی کئی آیامی یا می افگنی؟ گفت یکے می اندازم و بہ یکے ادائے قرض می سازم و یکے می نہم و دو می دہم، سائل از یں مسائل در عجب ماند و گفت، ایں معما را بارے معنی چہ باشد؟ فاناں گفت، آنکہ می نہم، خود می خورم و آنکہ می اندازم بخوش دامن می دہم و آنکہ وادائے قرض می کنم بہ پدر می خورم کہ در طفلی مارا ہم قرض دادہ بود، و آنکہ قرض دہم بدو پسر عطاءے کنم کہ در پیری بکار خواہد آمد۔

حکایت شصت و یکم

تاجرے از اسپانیا بنواجی امریکا رسید، شخصے از متعلقان ملک جمیع املاکش را بغارت بُرد، تاجر ہر چند آہ و نالہ کشید سودے نہ بخشید، مرد جہانگرد ناچار شد، ہم در آن پیشہ پر خار اقامت کرد، تا باشد کہ کسے بفریادش رسد و دادش دہد، پس از مدتے سلطان آں بیاباں بر سر و قتش گذر کرد۔ مظلوم گستاخانہ و دلیرانہ عنان اسپش بگرفت و فریاد برآورد کہ دادا یں نامراد بدہ، عمر بیست کہ در انتظار قدومت بسر می برم و خبرت می جویم، شاہ برد لیری آں حال تباہ متغیر گردید و پرسید کہ مرا چگونہ شناختی و قرعہ بنام من چہ ساں انداختی کہ والی ملکم و سلطان اقلیم؟ داد خواہ گفت، شمع لگن انجمن را کثرت ہجوم پروانہ تیرہ نمی گرداند، و چہرہ درخشان ماہ شب افروز از ازدحام نجوم و سیارہ خیرہ نمی ماند۔

حکایت شصت و دوم

مردے را تمنائے سرور در سرافتاد، بدکان مے فروش رفت، و قد حے بادہ خواست، مے فروش ترش روئے و تند خوئے بود، ساغر پُر از بادہ نمودہ نصفے بر خاک ریخت و ماقہی باں مرد دادہ سخنے درشت گفت، آں مرد نیک نہادی و بردباری را پیش بُرد و گستاخی اُور اتخل کرد و خشم فرو خورده مشفقانہ پرسید، اے عزیز! چرا چنین کردی و بادہ فرو ریختی؟ گفت، ناداں نمی دانی کہ ایں فال نیک اختر می سست و مایہ بختوری؟ حالا از جائے متفع خواہی شد و پیرایہ مکنت خواہی یافت۔ مرد نجیب از یں واردت عجیب، خیلے متعجب گردید، باز ہم علم ورزید، ورنجہ اش نرسانید و در مے بدست اوداد کہ اند کے پنیہ بیار، بادہ فروش اندرون حجرہ رفت، جوان حلیم خم بادہ اش سرنگوں

خت و بادہ را بر زمین انداخت، مے فروش چوں باز گردید حال بریں منوال دید،
ت برہم شد و دست در گریبان نش کرد، تاوان نقصان خواست، آں مرد گفت، تو
تہ بودی کہ ریختن مے فال نیک ست، حالا چرا برہم شدی؟

نصائح

نصیحت اول

علم از ہمہ دولت افضل ست، علم موجب عزت و دولت ست۔ علم شئی بہ از جہل شئی
حسب و نسب، بے علم ناقص ست۔ عالم ہر جا کہ رود عزت و حرمتش کنند۔ سرمایہ
بزرگی عقل و ادب ست نہ اصل و نسب، آدمی را نسب بہ ہنر درست باید کرد، نہ بہ پدر،
علم بے عمل چوں مور بے غسل ہیچ لذتے ندارد، ہر چہ ندانی از پرسیدنش نگ مدار۔

نصیحت دوم

بہترین سرمایہ اولاد آدم ادب ست، بہترین عطایا نصیحت ست، پند نمودن از آثار
محبت ست۔ برد و ستاں نصیحت فرمودن باشد و بر نیک بختاں پند شنودن۔ ہر کہ
پند بزرگان نمی شنود در زک خود سعی می نماید۔

نصیحت سوم

نرمی و ملائمت موجب اتحاد و مودت ست، تواضع از ہمہ کس زیبا می نماید، و از اہل
دولت زیبا تر۔ شکر گذاری سبب زیادتی نعمت ست۔ ہر کہ صبر اختیار کرد و بوقصد
رسید۔ ہر کہ کار خود بخدا سپار و حسب دلخواہ ساختہ گردد، مڈار اباد دشمن خوش ست۔
صاحب درد بہ مدد آدمی رسد۔

نصیحت چہارم

تاثیر صحبت لازم ست۔ مصاحبت کتاب از ہمہ بہتر ست۔ از صحبت ناداں بادیہ
خوشتر، در صحبت نیکان ہنشین، از صحبت بدان پرہیز نما، از صحبت جاہلاں پرہیز، کہ

ت جاہلاں و بال جان ست۔ صحبت بداں زوداثر کند، و ضرر آں در اندک زماں
و رسد۔ ہر کہ با بداں نشیند نیکی نہ بیند۔

نصیحت پنجم

ت بازی شعار کن۔ راست باز را دوست بسیار ست۔

راستی موجب رضائے خدا ست۔

تبا ز را گاہے ضرر نمی رسد۔ ہر قصورے کہ کنی، قبول نما، و منکر مشو۔ مردم دیاندار،
ہمہ کس عزیز اند۔ خائن بہمہ حال مرد و دوست و خلق خدا از و ناخوشنود۔

نصیحت ششم

غ گو ہمیشہ ذلیل و خوار ست ہر کہ بد روغ گوئی مشہور شود اگر راست ہم گوید
بار نکند۔ در خوشحالی ہر کس دوست می شود، و در افلاس امتحان دوستی ست۔ وقت
یست بس عزیز الوجود چوں می رود بازی آید۔ در کار ہا تعجیل و شتاب نباید کرد۔
ارے کہ کنی بمشورۂ عاقلان کن، اگر بے تحقیق عیب کسے را اعتبار کنی حق پوشیدہ
، بے تامل کار نباید کرد، و برائے خورد و نوش تعین وقت ضرور ست۔

نصیحت ہفتم

حیاں کلام سخن کردن عیب ست، ہر کاریکہ کنی بحضور دل باید کرد سخن بے فائدہ نمودن
ب ست۔ از سخن بیہودہ خاموشی خوشتر۔ فکر بد عقل را تباہ می سازد، و سخن بد زباں را
ب می نماید۔ سوگند خوردن معیوب ست۔ اطاعت مادر و پدر واجب۔ بر قول بزرگان
ضرور ست۔ عیب جوئی ہم عیب ست۔ منفعت خویش و مضرت دیگران خواستن
ت ست۔ در پے ایذا و تکلیف کسے نباید شد۔ آزار رسانیدن نتیجہ نکو نہ دارد۔

نصیحت ہشتم

دل کسے را رنجہ مساز۔ گناہ خود را از مردم می توای پوشید، لیکن از خدا پنهان کردن نمی
توانی۔ آدمی گناہ خود را یاد نمی دارد۔ لیکن پیش خدا ہمہ موجود ست۔ کار امروز را بر
فردا نباید گذاشت۔ مرگ را ہر دم حاضر داں۔ مرگ با نیک نامی بہتر ست از حیات
بدنامی۔ کرم بہر حال پسندیدہ است۔ عدل باعث ترقی دولت ست۔ ظلم بنیاد
سلطنت را می کند۔ محافظ جاں از ہمہ مقدم۔

نصیحت نہم

ہر سرے کہ داری مخفی بہتر ست، زیرا کہ محرم اسرار در عالم کمتر۔ افشائے سر خود با زناں
نادانی ست۔ ثمرہ نیکی نیکی ست و ثمرہ بدی بدی۔ ہر کہ بد کند طمع نیکی نباید داشت۔
دشمن دانا از دوست نادان بہتر ست۔ از دشمن حذر باید نمود و دشمن را حقیر نہ باید شمرد۔

نصیحت دہم

آدمی را باید کہ ہمت بلند دارد و عزم در ست۔ علامت غلبہ و نصرت ہمت بلند ست۔
از تحمل مشقت مترس۔ سخاوت بہ از عبادت۔ بخشیدن گناہ بہترین خصلتہا ست۔
چوں عہد کنی در وفائے آل جہد نما تا دوست و دشمن را بر تو اعتماد باشد۔ عفو علامت علو
ہمتی، و ہمہ را برابر دانستن نشان ریاست ست، و زشتی و ترش رویی سبب مخالفت
ست۔ خود ستائی نمودن برائے افزونی عزت خود، موجب ذلت می گردد۔

نصیحت یازدہم

تکبر آدمی را خوار و بے مقداری سازد، ہر چہ بر خود پسندی بردیگر پسند۔ ہر کہ دراصل
بدست امید نیکی از و مدار۔ احمق راستائش خوش آید۔ طفلان راستائش بیجا نمودن بدراہ

دن ست۔ و ہر کہ بصورت نیکو ست، سیرت زیبا در دوست۔ ہر کرا خوشامد خوش آمد
را فراموش کرد۔ از طمع بہ ست و از زیادہ طلبی اصل سرمایہ ہم از دست می رود۔

نصیحت دوازدهم

لئون مصری را پرسیدند کہ عبادت چیست؟ گفت، در ہمہ حال بندہ اُو باشی،
نکہ اُو در ہمہ حال مولائے تست، الحق نوعی کہ در خواجگی او تقصیر نیست، باید
در بندگی و اطاعت وے از ما مردم نیز قصورے نباشد۔

نصیحت سیزدهم

ہ دو کار کہ نقیض یکدیگر اند، بنا گاہ ترا رو دہند، نمی دانی کہ کدام یک از یں دو بکنی
حق و صواب ست، و کدام را ترک نمائی کہ غلط و باطل ست، پس نظر کن کہ در یں
رام کہ از یں دو کار بخواہش و ہوائے تو نزدیک تر ست آنرا مخالفت بکن، و باطل
ر، زیرا کہ حق و صواب در خلاف ہوا و ہوس آدمی ست۔

نصیحت چہاردهم

تلخ گوئی و ترش روی و زشت خوی بود، ہمہ کس اورا دشمن گیرند، و ہر کہ دروغ
ید و وعدہ خلاف نکنند، و مردم را نیاز آرد ہمہ کس اورا دوست دارند۔

نصیحت پانزدہم

ر چیز دلیل بزرگی ست، علم را عزیز داشتن، و بدرابہ نکوئی دفع کردن، و خشم را
خوردن، و جواب با صواب دادن۔

نصیحت شانزدہم

از دانا ترین مردم کسے ست کہ از نا موافقت روزگار دل تنگ نباشد، و بلند ہمت کسے
کہ نعمت آخرت را بر نعمت دنیا اختیار کند و بے خبر کسے کہ تواضع کند آں کس را کہ
تواضع اورا مکروہ دارد، و بکسے نزدیکی مجوکہ از تو بیزار باشد۔

نصیحت ہفت دہم

یک از بزرگان می فرمایند کہ عالم آں کس را توان گفت کہ علم اورا از نا کردنیہا باز دارد۔

نصیحت ہیجدهم

سقراط گوید، بدنے کہ از اخلاط فاسد پاک نیست ہر چہ اورا غذایی دہی، موجب
تزائد مادہ مرض گردد، و ایں رمز نیست از اں کہ اگر نفس ناطقہ از اخلاق ذمیمہ پاک
نباشد تعلیم علوم اورا موجب از دیاد فساد می شود۔

نصیحت نوزدهم

حکمائے ہند گفتہ اند کہ دوستی چہار درجہ دارد:
درجہ اول: آنکہ بخانہ دوست برد و دوست را بخانہ خود بپارد، ہر گاہ آں مرتبہ دست
دہد چہارم دوستی حاصل شود۔
درجہ دوم: آنست کہ بخانہ دوست چیزے بخورد و دوست را بخانہ خود چیزے
بخوراند، چوں بدیں حد برسند نیم دوستی حاصل شدہ باشد۔
درجہ سوم: آنست کہ دوست را چیز بدہد و اگر دوست چیزے بدہد بگیرد۔ چوں بدیں
پایہ برسند، سہ ربع دوستی بحصول انجامد۔
درجہ چہارم: آنست کہ از راز دل خود دوست را آگاہ نماید و دوست را نیز باید کہ
بر اسرار دل اورا مطلع گرداند۔ و چوں بایں مرتبہ برسند، تمام دوستی حاصل شدہ باشد،
و مرتبہ دوستی از اں بالاتر نیست۔

سوال و جواب

- ل: از خداوند تعالیٰ چه باید خواست؟
 ب: خیریت و عافیت دارین
 ل: زندگی چگونه بسر باید کرد؟
 ب: بخوشنودی و کم آزاری
 ل: عمر بکدام شغل صرف باید کرد؟
 ب: در تحصیل علم
 ل: علم چه نتیجہ دہد؟
 ب: خوانندہ علم اگر کہ باشد مہ گردد و اگر فقیر باشد تو انگر گردد۔
 ل: عزت بچہ افزوں شود؟
 ب: بکم گفتن
 ل: نیک بخت بچہ دلیل شناختہ شود؟
 ب: بسہ دلیل، یکے طلب علم، دوم، سخاوت، سوم، شگفتہ روئی
 ل: نیک ترین کار ہا چیست؟
 ب: در مجلس علماء و حکماء نشستن و از صحبت ایشان متمتع شدن۔
 ل: مرد را از جان چہ عزیزست؟
 ب: دیندار را دین و بے دین را درم
 ل: یار چگونہ شناختہ شود؟
 ب: در وقت حاجتمندی یار و اغیار را معلوم تو اں کرد۔

- سوال: آں کد ام کس ست کہ اگر صد عیب داشتہ باشد برو عیب نگیرند؟
 جواب: مرد سخن
 سوال: آں چہ چیز ہاست کہ بہتر از زندگانی و بدتر از مرگ باشد؟
 جواب: بہتر از زندگانی نیک نامی ست و بدتر از مرگ بد نامی
 سوال: صحت جسم در چہ چیزست؟
 جواب: باشتہائے صادق طعام خوردن، و ہنوز اندکے اشتہا باقیست کہ دست از طعام باز کشیدن۔
 سوال: انساں از کد ام عمل محبوب دلہا شود؟
 جواب: از راست معاملی و شگفتہ روئی۔
 سوال: کم آزاری چگونہ حاصل شود؟
 جواب: خود را از جمیع ذی حیات کمتر و بدتر داند۔
 سوال: ایں صفت چگونہ حاصل آید؟
 جواب: از برکت صحبت علماء و حکماء۔
 سوال: فرزند ناخلف چگونہ باشد؟
 جواب: چنانکہ انگشت ششم اگر بر بند در کند، و اگر بگذازند عیب بود۔
 سوال: صاحب دولت را کد ام عمل بہترست؟
 جواب: بختا جاں نان دادن و بتواضع مہماناں پرداختن۔
 سوال: نشان دوست صادق چیست؟
 جواب: آنکہ در نیکی یاری تو کند، و از بدی تر امانع آید۔

فرہنگ

الف

آغا	جناب
آسیب	تکلیف
آرید	لے کر آؤ
آب	پانی
آفتابہ	لوٹا
آرد	لاتا ہے
آہار	ماوا، چکنائی
آغا زادہ	صاحبزادہ
آتشگیر	چمٹا
آویختن	لٹکانا
آویخت	لٹکا دیا
آموخت	سکھایا
آفرید	پیدا کیا
آثار	سیر (وزن برابر کیلو)
آزار	تکلیف
آدم	کوئی آدمی
آشفقت	پریشان حال
آوردہ اند	ذکر کیا ہے
آہن	لوہا
آیا	کیا
آہ و نالہ در کشید	رویا پیٹا
آزارد	تکلیف پہنچانا
آفریں آفریں	شاباش شاباش
افتد	اٹھتا ہے

اخوند	استاد
آدم	کوئی بھی آدمی
استادہ	کھڑا ہے
ازردگی	رنجش
ازجان بہ تنگ آموز	جاں سے تنگ آگیا ہوں
آں	وہ (آدمی کے لئے)
او	وہ (چیز کے لئے)
ایں	یہ
اُرک	قلعہ
ارزانی	ستتا ہونا
ارزاں	ستتا
اکنوں	ابھی
ایک	ابھی ابھی
استخوان	ہڈی
اش	اس کی
او	وہ
ایک	دیکھو
اشتہا	خواہش
الطاف شکم نہ شود	آپ کی مہربانیاں کم نہ ہوں (یہ جملہ شکریہ کے موقع پر بولا جاتا ہے)
اندازید	ڈال دو (اندازتہ سے)
انگشتری	انگوٹھی
ابر	بادل
اعرابی	بدو

اشنا	درمیان
انداخت	ڈالا
اسامی	اسم کی جگہ نام کے معنی میں
البتہ	لازمی طور پر، ضرور، شاید، ممکن ہے
استادہ کرد	کھڑا کر دیا
اجل	موت
احمال	برداشت
ابلہ	بیوقوف
افگنی	پھینکتے ہو
اندازم	ڈالتا ہوں
انداختی	تو نے ڈالا
ازدحام	بھیڑ
ایشاں	یہ لوگ
افشا	ظاہر کرنا
افزونی	اضافہ
اخلاط	ملے جلے
انجامد	انجام پاتا ہے
احیان	اوقات
افزوں	زیادہ
اختر	ستارہ
اسپ	گھوڑا
اندک	تھوڑا
انگشت	انگلی
الحاح	اصرار
اصطبل	گھوڑا باندھنے کی جگہ

اِس طور	اِس طرح
اندام	جسم
امروز	آج
افقاں و خیزاں	گرتے پڑتے
املا نوشتن می توانی	کیا املا لکھ سکتے ہو
از بر کردن	یاد کرنا
اندک	تھوڑا
آگہی	
~	

بالا	اوپر
باز	دوبارہ
باش باش	ٹھہر ٹھہر
بہی	اُمر و کی طرح کا ایک پھل
بکار ندارم	مجھے کوئی ضرورت نہیں
پیلا	گلزارِ انا کی قسم کا درخت
بندہ کاردارم	بندہ کے پاس چاقو ہے
بہم رسانیدن	مہیا ہونا
باک	ڈر
برآمدن	نکلنا
برادر	بھائی

برخیز	اٹھ جاؤ
برداشت	اتار دو
بہشت	جنت
بینند	دیکھتے ہیں
بست	باندھ دیا
بردن	لے جانا
بازیافت	لوٹ گیا
بہ اثبات رسید	ثابت ہو گیا

برہم	ناراض
بدر	باہر
بسیار	بہت
بہنی	ناک
برکندن	اکھاڑنا
بازی نہ یابم	کھیل نہ جیتوں
بخشیدن	عطا کرنا
بست	بیس
بچشم	حکم سر آنکھوں پر
برآمدن	باہر آنا
بگو	کہو
بازی	کھیل
بازی مکن	کھیل مت کرو
بگیر	لے لو، پکڑ لو
برخاستن	اٹھنا
برخاست	چھٹی

بے باک	نڈر
بلد نہ بودم	واقف نہ تھا
بزرگ	بڑا
بند	باندھتا ہے
بگی	بگھی
بقچہ	گھڑی
بند	کمر بند
بانات	ایک قسم کا اونی کپڑا
بولیش کنید	اس کو سونگھو
بُز	خصمی، بکرا
باران	بارش
بالین	تکیہ
بوزنہ	بندر
باریدن	برسنا
برق	بجلی
بارد	برستہ ہے
بار	بوجھ
بہ آب می کشم	دھولوں گا
بیروں	باہر
بے قیاس	بے اندازہ
برد	لے گیا
بقال	سبزی فروش
بے داد	نا انصافی
بلے	ہاں

بدریں	بائیں کے معنی میں یعنی
باور	یقین
بام	بالا خانہ
بنگل	جہاز کی وہ جگہ جہاں
	قطب نما رکھتے ہیں
بیشتر پر خار	کانٹوں بھرا جنگل
بیابان	جنگل
بادہ	شراب
بریدن	کاٹنا
برد	کاٹا
بہ	بہتر
باید	چاہیے
بداں	برے لوگ
بادیہ	جنگل
بنشیں	بیٹھو
باہم	ساتھ
بجھو تو	تمہارے سامنے
باید شد	رہنا جائے
بدی	برائی
بخت وری	خوش نصیبی
برو	جاؤ
بسر انگشت	ہاتھ سے

پائیں	نیچے
پیشیں	آگے
پوستین	بال والے کھال کا چونغ
پری روز	پرسوں
پری پری روز	نرسوں (تیسرادن)
پایاں روز	تیسرادن
پس فردا	آئندہ پرسوں
پس پس فردا	آئندہ ترسوں
پاسے (پاس)	حصہ، پہر
پس آمدن	واپس آنا
پس	پیچھے
پوش	پہنو
پاک کن	صاف کرو
پشت	پیچھے، پیٹھ
پرسیدن	پوچھنا
پا	پیر
پنچ	پانچ
پیش خدمت	خدمت گار، غلام
پاشیدن	جھڑکنا
پارہ شد	پھٹ گئی
پیش از شام	شام سے پہلے
پند نمودن	نصیحت کرنا
پیش برد	سامنے رکھا
پرہیز	پرہیز، بچاؤ
پوشیدہ ماند	چھپی رہے گی
پیرایہ	سجاوٹ

پچیدن	باندھنا
پیش کن	بھیڑ دو
پیشک	بلی
پہ پے	واہ واہ
پروا	بلند، اونچا قد
پوشیدن	پہننا
پوست	کھال
پشیمان	شرمندہ
پیر	بوڑھا
پشہ	مچھر
پندار	واقفیت، دعویٰ
پسر	بیٹا
پیری	بڑھاپا
پارسا	نیک، خدا ترس
پروانہ	کیڑا، پتنگا
پیرزن، پیر زال	بوڑھی عورت
پیش گرفت	اختیار کیا
پاپوش	جوتا
پندار شستن	جاننا
ت	
تابستاں	گرمی
تفرج	تفریح
تا تواند	جہاں تک ہو سکے
توانیدن	کر سکتا

ترسیدن	ڈرنا
تپ کردن	بخار آنا
تکانیدن	جھاڑنا
تنک	تھوڑا
تکمہ	ٹن
نیشیں شد	نیچے بیٹھ گئی
ترش	کڑوا، تلخ، کھٹا
تابد	چمکتی ہے
تبسم کرد	مسکرایا
تہنیت	مبارکباد پیش کرنا
تعزیت	برسادینا، تسلی دینا
تقصیر	غلطی
توانگر	مالدار
تفاوت	فرق
تناول نمود	کھالیا
تعاقب کردن	پیچھا کرنا
تراشید	کاٹ دیا
تازیانہ	کوڑا
تاسف	افسوس
تیرہ	تاریک
تامل	غور و فکر
توانیدن (تواں)	سکنا
تزاید	زیادہ
تلخ گو	سخت بات کرنے والا
تمکذیب	جھٹلانا
تصمیم	پختہ ارادہ

تہی	خالی
تہور	بہادری
تمسک	دستاویز
تبسم نمود	مسکرایا
تا	جب تک
تواں کرد	کر سکا
تند خو	بد اخلاق
ترش رو	بڑا سخت مزاج
تاوان	بدلہ
تحمل	برداشت
تعجیل	عجلت، جلدی

ث

ج

جزو دان	بستہ
جا (جائے)	جگہ
جہاز دودی	دھوئیں والا جہاز
جاروب	جھاڑو
جہاننیدن	ہلانا
جنبد	ہلتا ہے
جہل	نادانی، جہالت
جور	ظلم
جہاں گرد	دنیا میں سیر کرنے والا
جویم	تلاش کر رہا ہوں

جہد نما کوشش کر

چندم کون سا
چرک میلا

چپ باباں
چہ کارہ است کیسا آدمی ہے

چابک چھڑی
چرا گرمی

چوں جب
چپ بائیں

چاردہ چودہ
چہ قدر کس قدر

چوب لکڑی
چگونہ کس طرح

چندتا کتنے عدد
چار

چہار چاشت
ناشتہ

چلم حقہ دان
چاہ کنواں

چیدہ چن کر
چودہویں

چکیدن بہنا، ٹکینا
چناں جس وقت

چنین ایسا
چشم آنکھ

چریدن چرنا
چنگ چنگل
چہ ساں کس طرح
چناں کہ جس طرح

ح

حرف زدن بات کرنا
حیف افسوس
حالا ابھی
حسب دلخواہ طبیعت کے مطابق
حیلہ بہانہ
حشمت خدمتگار لوگ
حاذق ماہر
حذر بچاؤ

خ

خام شدن جھک جانا
خیر دیگر است نہیں اور
خرمن کھلیان
خروس مرغا
خیلے بہت
خواندن پڑھنا
خندہ کردن، خندیدن ہنسنا
خطا کردن پھسلنا

خوش آمدید	آنے والے مہمان کو خوش
	آمدید و صفا آوردید کہا جاتا
	ہے مہمان اس کے جواب
	میں خوش یا تم کہتا ہے۔
خفتان	انگریزی کوٹ
خیاط	درزی
خواہم	چاہتا ہوں
خُم	مٹکا
خام	کچا
خواب گرفت	نیند آگئی
خنجر	تلوار
خون ریز	خون بہانے والا
خندیدہ می آید	ہنسی آتی ہے
خشم	غصہ
خودم	اپنے آپ
خجل	شرمندہ
خواست	چاہا
خورد	چھوٹا
خودش	خود
خواستن	چاہنا
خوش آمد	اچھا لگتا ہے
خوار	ذلیل
خودستائی	اپنی تعریف
خولجہ	آغا
خدا ترس	خدا سے ڈرنے والا
خواست	چاہتا ہے

خوشنود	خوش
حسب	سو جاؤ
خفت	سو گیا
خاطر جمع شد	اطمینان ہو گیا
خریدن	خریدنا
خاطر جمع دارید	مطمئن رہو
خون بہا	خون کا بدلہ
خسک	چھوٹا تنکا
خیال خام	کچا خیال
خیرہ	بے نور
خوشر	بہتر
د	
دازدہ	بارہ
داغ گرد	خاک کا دھبہ
دریدہ می رود	پھٹی جا رہی ہے
دہ	دس
دزد	چور
دم بخود	خاموش
دقیقہ	منٹ
دولت خانہ	گھر
دوتا	دو عدد
دانی	تم جانتے ہو
دستمال کرپاسی	سوئی رومال
دیگدان	چولہا
دودے کردہ	سلاگا کر

دست ہم کا نہ کردہ ام	ابھی بونی بھی نہیں کی
دویدن (دو)	دوڑنا
دہن	منھ
دیدہ	آنکھ
دویدہ	دوڑکر
دروں	اندر
رسید	آگیا
دستار	عمامہ
دنداں	دانت
دارد	رکھتا ہے
(او) دارد	اس کے پاس ہے
دادہ	دے کر
درشت	سخت
داشتن	رکھنا
درپئے شدن	درپہ ہونا
دیگراں	دوسرے لوگ
دل در غلام بستر بود	دل غلام میں اٹکا ہوا تھا
دیوان	دفتر
دشنام	گالی
دروغ	جھوٹ
در آویخت	چٹ گیا
داد	انصاف، بدلہ
دانست	جان گیا
در آید	آکر گرا
دوش	کاندھا
دروغ گو	جھوٹا

دانشمند	عقلمند
دزدیدن	چوری کرنا
دراز	لمبا
دہقان	کسان
دادخواہ	انصاف چاہنے والا
در چند مایہ فرصت	تھوڑی فرصت میں
درگذشت	معاف کیا گیا۔
دام	قرض
ذی حیات	جاندار
ریش	داڑھی
رو	چہرہ
رویت	تمہارا چہرہ
روز آزادی	چھٹی کا دن
رواں کن	یاد کرو
راست	دائیں، سچا
را	کو
ریختی	گرانا
رفت	جانا
ریزہ ریزہ	چور چور
رخت	کپڑے (سامان)
روغن بسته شد	گھی جم گیا ہے
آیزد	گر جائے
ریز	ڈال دو
رعد	گرج

ذ، ر

رو بروئے من	میرے سامنے
راہ غلط کروم	میں راستہ بھول گیا
رسن	رسی
راستی بازی	سچائی
روزگار	زمانہ
ریاست	سرداری
رہزن	ڈاکو
رائیگاں	ضائع

زود	جلدی
زمستان	جاڑا
زیر	نیچے
زیرچوبش می کشد	اپنی لکڑی کے نیچے کھینچ رہا ہے (مارتا ہے)
زن	عورت
زیرجامہ	پاجامہ
زغال	کونکہ
زبستن	زندہ رہنا
زیراکہ	کیوں کہ
زنجیر خانہ	جیل
زاغ	کو
زدن گرفت	مارنے لگا
زدن	مارنا
زراعت	کھیتی
زمام	لگام

زیبا	مناسب
زک	تکلیف
زشتی	سختی
زمزمہ سرایاں	گوئیے
زنہار	کبھی
زین	یعنی گھوڑے کی پیٹھ پر رکھنے والی چادر یا بستر
زبان کشودہ	اعلانیہ
زیاں	نقصان
زال	بوڑھی عورت

س

سگ	کتا
ساعت	گھڑی
سرطاقچہ	الماری
سوداگری	تجارت
سر مشق	کاپی، نوٹ بک
سواد	استعداد
سر بہ کف	ہتھیلی میں سر رکھ کر یعنی خطرہ مول لے کر
سمند	زردی مائل گھوڑا
سائیس	گھوڑے بان
سبزہ	سفید رنگ کا گھوڑا
سقا، سقہ	پانی بھرنے والا
ستان	لے کر آؤ
سی	تیس

سرمو	بال برابر
سُرب	سرب
سرفتیلہ را پیش کن	بتی ابھاردو
سیاہ	کالا
سبز	ہری، ہریالی
سیلی	طمانچہ
سرود کہنہ	پرانا گانا
سرا نیدن گرفت	گانے لگا
سپردن	حوالہ کرنا
سربالا کرد	سراٹھایا
سوداگر	تاجر
ستود	تعریف
سدّ راہ	راستہ روک کر
سود	فائدہ
ساغر	شراب کا پیالہ
سخن	بات
سخن کردن	بات کرنا
سپار	سپرد کرد
سعی	کوشش
ساخت	بنایا
سرنگوں	جھکا
سرّ	بازار
سازد	بناتا ہے
سوگند	قسم
سبّو	صرّاحی
سیاست	سزا

سرود	گانا
سخن می گوید	بات کرتا ہے
سوختہ شد	جل گیا
سرمی داد	چھوڑ دیتا تھا
سپس آن	اس کے بعد

ش

شہابہ	ٹوٹا ہوا تارہ
شش	چھ
شستہ	دھو کر
شانہ	کنگن گھٹی
شلاق	گھونسہ
شب ماہ	چاند رات
شبانہ روز	رات دن
شصت	سائٹھ
شل	کچڑ
شکستہ	ٹوٹی ہوئی، ٹوٹ گئی
شام	رات کا کھانا
شیر	دودھ
شفق ہم طرف شدہ	شفق یعنی وہ سرخی جو
	سورج غروب ہونے
	کے بعد آسمان پر ہوتی
	ہے وہ بھی غائب ہو گئی
شب تار	اندھیری رات
شمعدان	چراغ دان
شناسد	پہچانتا ہے

شادی	بندر
شاخ	سینگ
شتر	اونٹ
شمشیر	تلوار
شکم	پیٹ
شب افروز	رات کو روشن کرنے والا
شمرد	شمار کیا
شغل	کام
شگفتہ روئی	ہنس مکھ رہنا
شفایا بم	اچھا ہو جاؤں گا
شتابی	جلدی
شصت	سٹھ
شناختہ شود	پہچانا جاتا ہے

س، ض، ط

صرف	خرچ
صراف	سکہ بدلنے والا، مہاجن
صلاح	مشورہ
صد اکردن	آواز دینا
صاعقہ	بجلی
صفابانی	اصفہانی (ایران کے شہر اصفہان کی طرف نسبت)
ضرر	تکلیف
طورے کہ	جس طرح
طوطی وار	طوطے کی طرح

طوطی وارا از بر کردن	رٹنا
ظنور	بلجہ
طعام	کھانا
طفلی	بچپن

ع، غ

عمل آرم	عمل کروں گا
عرض کنم	پیش کروں گا
عیال	بال بچے
عرق	پسینہ
علوفہ	چارہ
عجب	تعجب
عنان	باگ
عرض نمود	پیش کیا
عطار	عطر فروش

عیب جوئی	عیب ڈھونڈنا
عسل	شہد
غلیظ	گاڑھی
غوغا	شور
غارت بردند	لوٹ لیا، برباد کر دیا

ف

فہمیدن	سمجھنا
فہمیدہ	سمجھ کر

اترنا

فرو آمدن	فروخت کرنا، بیچنا
فروختن	چائے کی پیالی
فنجان	ایک قسم کا موتی
فیروزہ	بستر
فرش خواب	بھیجنا
فرستادن	اتر جانا
فروریختن	

فریفتہ	دھوکہ کھایا ہوا
فیل	ہاتھی
فرمود	فرمایا
فراواں	زیادہ
فرو خوردہ	دبا کر، دور کر کے
فرو ریخت	پھینک دیا
فرا موش کرد	بھول گیا

پتھی	چھڑی (جس کو استاذ اپنے پاس رکھتا ہے)
قفس	پنجرا
قدرے	تھوڑا سا
قلب	کھوٹا
قنادی	مٹھائی سازی، حلوائی کا کام
قاش زین	زین کا چھجہ
قلم کار	چھینٹ

قیماق	بالائی
قلیاں	حقہ
قتی	ڈبیہ
قدم بردارید	قدم بڑھاؤ
قلادہ	گردن کا ہار
قبول نما	مان لو
قدوم	تشریف آوری
قدح	پیالہ

ک

کبود	نیلا، آسمانی رنگ
گئے	کب
کدام	کون سا، کون
کندن	اکھاڑنا
کوز	کبڑا
کج	ٹیڑھا
کد خدا شدہ	شادی شدہ ہے
کشور	ملک
کفش	جوتا
کمیت	چتکبرا (یعنی جس کا رنگ سرخ مائل بہ سیاہی ہو)
کاسہ	پیالہ
کارد	چاقو

کہ	کس نے، کون کس شخص نے
کلاہ	ٹوپی
کشد	کھینچتا ہے
کثیف	گندہ
کرسی	پڑی
کوچک	چھوٹا
کشادہ	کھولنا
کس	کسی نے
کش	کھینچو (کالو)
کلید	چابی، کنجی
کُلو، کجا	کہاں
کاہ	گھاس
کشتن	کھیتی کرنا
کشت زار	کھیت
کشودہ	کھول کر
گشتن	مارنا، قتل کرنا
کوچہ	گلی
کوچہ بہ کوچہ	گلی گلی
کف	تھیلی
کشیدن	کھینچنا
کیسہ	تھیلی
کور	اندھا

گ

گندم	گیہوں
گریختن	بھاگنا
گریخت	بھاگ گیا
گریزد	بھاگتا ہے
گریست	رویا
گرید	روتا ہے
گریہ	رونا
گاہے	کبھی کبھی
گرسنہ (گرسنگان)	بھوکا
گوشمال	کان پکڑ کر سر زادینا
گوسفند	بکری
گر بہ	بلی
گرگ	بھیڑیا
گیاہ	گھاس
گازر	دھوبی
گاؤ	گائے
گوئے	گیند
گرانی	مہنگائی
گاہ گاہ	کبھی کبھی
گرمی	غصہ
گردان	الٹ دو
گذار	چھوڑ دو
گوش	کان
گویند	کہتے ہیں

گل	بتی کا جلا ہوا حصہ
گزنیدن	کاٹنا
گلبن	شاخ
گورستان	قبرستان
گور	قبر
گفتہ اند	کہا ہے
گریبان	کرتے کا وہ حصہ جہاں بٹن لگاتے ہیں
گدائی	فقیری
گشت	گھمایا
گسترد	بچھاتا ہے
گرداب	بھنور

لرزہ نوبت	باری کا جاڑا
لت زدہ براند	مار کر بھگا دیا
لبادہ	روئی کا چوٹہ
لب فرو بستند	خاموش ہو گئے
لک	لاکھ
لگن	شمعدان

مو (جمع موہا)	بال
مرکب	روشنائی
محنت کش	محنتی
مردم	لوگ

مواجب	تنخواہ
میل	خواہش
منقل	انگلیٹھی
مقوی	کتاب کی جلد
مرکب و امی کشد	روشنائی کو چوستا ہے
منازعت	جھگڑا

مہمیز	ایڑ
ماست	دہی
میل بفر مائید	نوش فرمائیے
متنبہ	آگاہ
ماندن	رہنا
مبادا	ایسا نہ ہو
مناقشہ	جھگڑا
محو	نہ تلاش کرو

مہ	چاند
مصاحبت	ساتھ رہنا
موجب	سبب
مکنت	قدرت
مایہ	پونجی
مداوا	علاج
مدارات	خاطر تواضع
مشتقائی	کانٹے والی
محکم	منظبوط
منخرہ	ایسا شخص جو بہت مذاق کرتا ہو

منجم	نجومی (جوتاروں کو دیکھ کر آئندہ کی باتیں بتاتا ہے)
منتقار	چونچ
مرغ	پرندہ
مرگ	موت
موشک	چوہیا
مہیب	خوفناک
مصور	تصویر بنانے والا
ما	ہم
میان	درمیان
مقراض	قینچی
محقر	حقیر
مفلس	غریب
مطرب	گویا
مرد	مرگیا
مردن	مرنا
متاع	سامان
معمار	مستری، راج
ملاح	کشتی چلانے والا
معمہ	پہیلی
متغیر	بدلا ہوا
مے	شراب
منوال	طریقہ
نیم	آدھا

نہار	صبح صبح
نہ خرید	مت کھاؤ
نگہدار	خیال رکھو
نوآموز	نیا طالب علم
نہد	رکھتا ہے
نہم	رکھتا ہوں
نہادان	رکھنا
نہانی	پوشیدہ
نوش جان فرمائید	تناول فرمائیں
نبات	شکر، چینی
نافہ	مشک کی وہ تھیلی جو ہرن کے پیٹ سے نکلتی ہے
نقرہ	چاندی
ناوہ	پرنا لہ
ندیم	دوست
نارنج	سنفرہ
نقاش	نقشہ بنانے والا
نمائے	دکھاؤ
نزد	نزدیک
نان	روٹی
نزار	کمزور
ناکردنیہا	نہیں کرنے والی چیزیں
ناگاہ	اچانک
نہ باشد	نہیں ہونا
نقیض	ضد
نقض	توڑنا
نالش	شکایت

نوشتن	لکھنا
نمود	کھایا
نان سوختہ	سوکھی روٹی
ناچار	مجبور
نشستہ	بیٹھا ہوا
نشستن	بیٹھنا
ناگزیر	ضروری
نواحی	اطراف
نادان	بیوقوف
ننگ	شرم
نمائش عیب	عیب ظاہر کرنا
نجیب	شریف
نیکاں	نیک

واشدن	کھلنا
والا	ورنہ
واجب	بالت
وارد شد	آیا
وے	وہ
واردات	واقعات
وبال جان	مصیبت
وفا کردن	پورا کرنا

ہر گاہ جب کبھی

ہنوز	ابھی تک
ہم	بھی
ہمیں	یہی
ہرزہ	بیکار
ہفت	سات
ہیچ	کوئی
ہمہ	سب
ہمچو	اس طرح کا
ہمان	وہی
ہمہ شان	سب لوگ
ہم پائے	ساتھ
ہیجہ ہم	اٹھارہواں
ہماں وقت	اسی وقت
ہزیمت	شکست
ہیچ	کچھ بھی
ہماں دم	اسی وقت
ہوائے نفس	نفس کی خواہش طبیعت
ہر کرا	جس کو بھی

ی

یاد نہ گرفتہ ام	میں نے یاد نہیں کیا ہے
یافتن	پانا
یک حرف دارم	ایک بات کہنی ہے
یا بو	ٹٹو
یک دیگر	ایک دوسرے کے/کو

دیروز، گذشتہ کل۔ پریروز، پرسوں۔ پری پریروز، ترسوں۔

شب ماہ، چاند رات۔ شہابہ، ٹوٹا ہوا تارا۔ پایاں روز، تیسرا دن۔ اینک، ابھی ابھی۔ زمستان، جاڑے کا موسم۔ تابستان، گرمی کا موسم۔ شانہ، کنگھی۔ کثیف، میلا۔ داغ گرد، خاک کا دھبہ۔ پاک کن، صاف کر۔

گرمی، غصہ۔ جزو داں، بستہ۔ روز آزادی، چھٹی کا دن۔ دریدہ می رود، پھٹی جاتی ہے۔ مقوی، کتاب کی جلد۔ افاں و خیراں۔ گرتے پڑتے۔ املا نوشتن، املا لکھنا۔ ہنوز یاد نہ گرفتہ ام، ابھی تک میں نے یاد نہیں کیا ہے۔ رواں کن، یاد کر۔ نچشم، یعنی بسر و چشم، یہ اس وقت بولا جاتا ہے جب کسی کام کے کرنے کا اقرار کیا جاتا ہے۔

پیش ویش، آگے پیچھے۔ راست و چپ، دائیں بائیں۔

تفرج، تفریح۔ ہرزہ، بیکار۔ روئے ورق بگرداں، ورق الٹو۔ طوطی از برکردن، رٹنے سے۔

آغاز ادہ، صاحبزادہ۔ پشت سرم، میرے سر کے پیچھے۔ وقت برخاست، چھٹی کا وقت۔ ایں از کیست، یہ کس کی ہے۔

کرسی، پٹری۔ مرکب، روشنائی۔ غلیظ، گاڑھی۔

آہار، ماوا، چکنائی۔ مرکب رامی کشد، روشنائی کو چوستا ہے۔ آگبی، پیالی۔ شلاق کردن، گھونسنہ مارنا۔ بازی کھیل۔

عرض کردن، پیش کرنا۔ سواد، استعداد۔ حرف زدن، بات کرنا۔ قبلہ خیر، اے جناب نہیں۔ یکدست، فوراً۔ کارد، چھری، چاقو۔

منازعت، جھگڑا۔ بے باک، نڈر۔ والا، ورنہ۔ غوغا، شور۔ دم بخود نشستن، خاموش بیٹھنا۔ پسرہ کثیف، گندہ لڑکا۔

بالا، اوپر۔ پائیں، نیچے۔ پائیت، تیرا پیر۔ خطامی کند، پھسلے۔ چندتا، کتنے۔ عدد، کدا خدائی، بیاہ۔ پدرزن، خسر۔

خالم، میرا ماموں۔

لرزہ نوبت، باری کا جاڑا۔ عرق، پسینہ۔ تیمارداری، مریض کی دیکھ بھال۔ دقیقہ، منٹ۔ ساعت، گھنٹہ۔ شانہ روز، دن رات۔ خوش آمدید، آئیو الے مہمان کو ”خوش آمدید“ اور ”صفا آوردید“ کہا جاتا ہے، مہمان جواب میں ”خوش یافتم“ کہتا ہے۔ دولت خانہ، گھر۔ بلد نمود، میں واقف نہ تھا۔ نصیب اعداد، تمہارے دشمنوں کو ہو۔ رخت خواب، بستر۔ حیف، افسوس۔ از بازار فہمیدم، میں نے بازار میں

حواشی

بالا، اوپر۔ پائیں، نیچے۔ کب، خم شدن، جھک جانا۔ وا کردن، کھول دینا۔ از سر، شروع سے۔

یادت، تیری یاد۔ زود باش، جلدی کر۔ پریدن، (مصدر سے) اڑنا۔ چپ، بائیں۔

بازگو، دوبارہ کہہ۔ شرمش، خوشحالی والی کاپی، (وہ کاپی جس کو دیکھ کر خوشحالی کی مشق کی جاتی ہے) باش، ٹھہر، رک رک، رہ رہ، چہ کارہ است، کیسا آدمی ہے۔ خیر دیگرست، نہیں اور ہے۔ بکار ندارم، کوئی ضرورت نہیں رکھتا ہوں۔ کبود، بیلا گلنا، انار کی قسم کا درخت ہے جس کے پھول بہت سرخ ہوتے۔ نارنجی، نارنگی۔ اودارد، اس کے پاس ہے۔

بندہ کاردارم، بندے کے پاس چاقو ہے۔ خروس، مرغ۔ یابو، ٹو، خر، گدھا۔ خرمن، کھلیان۔ تچی، چھڑی کو کہتے ہیں جو استادا اپنے پاس رکھتے ہیں۔ ایں از کیست، یہ کس کی ہے۔ جی، امرودی طرح بپ پھل۔ بہم رسیدن، مہیا ہونا۔

ساعت، گھڑی۔ چند ساعت روز برآمدہ، دن نکلے ہوئے کتنی دیر ہوئی۔ نفس، پنجرہ۔ مرغ، پرند۔ الحان، اچھی آواز والا۔ پوتین، بالوں دار کھال کا چونڈ۔ دوتا، دو عدد۔ چرک، میلا۔ گازر، دھوبی۔ بہ می کشم، دھولوں گا، ارک، قلعہ۔ طنبور، باجہ۔ شاخ، سینک۔ چندم، کون سی۔

چابک، چھڑی۔ ہمہ شان، سب۔ باک، ڈر، پروا، بلند، اونچاقد۔ ریش، ڈاڑھی۔ کفش، جوتا۔ ام، اپنے آپ۔ بخدا، خدا کی قسم۔ راہ غلط کردہ ام، میں راستہ بھول گیا۔ سرگرداں، پریشان ہونا۔ خستہ، ہوا۔ بار، بوجھ۔ خیلے، بہت۔ روزنامچہ، حساب کار جٹر۔

بدبدہ، نادہند، بری طرح دینے والا۔ بدگیر، بری طرح لینے والا۔ صبح بزود، بہت سویرے۔ ہش می گیرم، اسکو راستہ میں پکڑ لوں گا۔

زنجیر خانہ، جیل خانہ۔ ہمپا، ہمراہ۔ ساتھ پے کار، کام کیلئے۔ پیش خدمت، خدمتگار۔ کے می ینم، کلب ملوں گا۔ چہ طور، کس طرح۔ گوئے، گیند۔ ربودی، لے جاؤ گے۔ آب می بارد، پانی برس رہا ہے۔

فرداروز، کل دن میں۔ جہاز دودی، دھوئیں والا جہاز۔ وسعت، گنجائش۔ سربکف رونڈ، تھیلی
نھ رکھ کر جاتے ہیں۔ اگر منزل بمنزل گردید، اگر ہر ایک منزل پر ٹھہرو۔ سرڈاک، ڈاک کے راستہ
۔ عیال، بال بچے۔ قتادی، بیٹھائی سازی۔ صفابان، اصفہان، ایران کا مشہور شہر ہے۔ آدم، کوئی بھی
س۔ کشور، ملک، ولایت۔ پیش خدمت، خدمتگار۔ خادم۔ صراف، وہ شخص جو سکے بدلتا ہے۔

قلب، کھوٹا۔ موجب، تنخواہ۔ رخت، کپڑے۔ شہریہ، ماہوراری تنخواہ۔ جاروب، جھاڑو۔ تکانندن،
نا۔ تنک، تھوڑا شل، کچھڑ۔ سائیس گھوڑے کا نگہبان۔ بگی، بگھی۔ سمند، زردی مائل رنگ کا گھوڑا۔ قاش
، زین کا چھجا۔ کمیت، چت کبرا، وہ گھوڑا جس کا رنگ سرخ مائل بسیاہی ہو۔ سبزہ، سفید رنگ کا گھوڑا۔
ایڑ۔ لچہ، گھڑی۔ قدار، چھینٹ۔ خفتان، نگریزی قسم کا کوٹ جو قبا کے اوپر پہنتے ہیں۔ بانات، ایک قسم
نی کپڑا ہے۔ تلمہ، گریبان کا بند۔ بند، کمر بند۔ زیر خامہ، پاجامہ۔ پارہ شدہ، پھٹ گئی۔ خیاط درزی۔
دستمال کرپاسی، سوتی رومال۔ چاشت، ناشتہ۔ اشتہا، خواہش۔ شام، رات کا کھانا۔ میل، خواہش۔
ت، دہی۔ قیماق، بالائی۔ کاسہ، پیالہ۔ روغن بستہ شدہ، گھی جم گیا ہے۔ دگدان، چولہا۔ زغال،
۔ منقل، آگٹھی۔ آتشگیر، چمٹا۔ فجان، چائے کی پیالی۔ شیر، دودھ۔ نبات، چینی۔ میل بفر مائید، نوش
یئے۔ الطاف شاکم نشود، آپ کی مہربانیاں کم نہ ہوں، (یہ جملہ شکریہ کے موقع پر بولا جاتا ہے)۔ قلیاں،
۔ دودے کردہ، سلگا کر۔

دست ہم نکرہ ام، میں نے ابھی بونی بھی نہیں کی ہے۔ بولیش کنید، اس کو سونگھو، قتی، ڈبیہ۔ بارزومی
، شوق سے لے جائیں گے۔ ترازوئے مشتاقی، کاٹنا۔ نافہ، مشک کی تھیلی جو ہرن میں سے نکلتی ہے۔
ئے، بال برابر۔ سراب، رنگ۔ شفق، ہم طرف شدہ، وہ سرخی جو آسمان کے کنارے پر ظاہر ہوتی ہے
ی غائب ہوگئی۔

گل، بتی کا جلا ہوا حصہ۔ سرفیلہ را پیش کن، بتی اُبھار دو۔ بدر، چودھویں رات کا چاند۔ شب تار،
بری رات۔

فرش خواب، بستر۔ پائیں، پائنتی۔ پاس، پہر، جوتین گھٹنے کا ہوتا ہے۔ بالیں، تکیہ، سرہانہ۔ پیش
، بھیڑ دو۔

پارہ بکڑا۔ چیزے نوشتن دارم، کچھ لکھنا ہے۔ پشک، بلی۔ موشکے، چوبیا۔ کنجشک، چڑیا۔

صدا، آواز، گونج۔ آشنا شدہ، مل گیا ہے۔ گرگ، بھیڑیا۔ شادی، بندر۔ بتکاں، جھاڑو دو۔

بوزنہ فارسی کتابی ست، یعنی عام بول چال میں بندر کو شادی کہتے ہیں اور بندر کی کتابی فارسی بوزنہ ہے۔

خندہ می آید، ہنسی آتی ہے۔ البتہ، یقیناً۔ نادہ، پر نالہ۔ بدرو، قوس قزہ، دھنک۔

پہ پہ، واہ واہ۔ مہیب، خوفناک۔ آسیب، تکلیف گلبن، شاخ، شمر، پھل۔

دویدہ، دوڑ کر۔ قدم بردارید، قدم بڑھاؤ۔ اینک، دیکھو۔ در رسید، آگیا۔ لبادہ، روئی کا یا کسی
مولے کپڑے کا چوند۔ مسخرہ، ایسا شخص جو بہت مذاق کرتا ہو اور ہر وقت لوگ اس سے ہنستے رہتے ہوں،
بادشاہ ہوں کی خاص عادت تھی۔

کہ وہ اپنے ساتھ مسخروں کو رکھا کرتے تھے۔ تبسم کرد، مسکرایا۔ مصور، تصویر بنانے والا۔ تہنیت،
مبارکباد دینا۔

تعریت، پُر سادینا۔

سوال کرد، مانگی۔ افلاطون، یونان کا رہنے والا مشہور حکیم ہے۔ مدح، تعریف میں اشعار کہنا۔ بجو،
مذمت میں اشعار کہنا۔ بمیری، تو مرے گا۔ مرثیہ، وہ اشعار جو کسی کے متعلق اس کے مرنے کے بعد کہے
جاتے ہیں۔ دستار، عمامہ۔ گورستان، قبرستان۔

سیلی، طمانچہ۔ ریش، داڑھی۔ تقصیر، خطا، کوتاہی۔ جلا د، وہ شخص جو کوڑے لگانے پر مقرر ہو۔ روبروئے
من، میرے سامنے۔

ندیم، دوست۔ اگر مردی، اگر تو ہمت والا ہے۔ منجم، نجومی، جوستاروں کو دیکھ کر آئندہ کی باتیں بتاتے ہیں۔
اقارب، رشتہ دار۔ خشم، غصہ۔

مسکین، غریب۔ تو انگر، مالدار۔ وجب، بالشت۔ تفاوت، فرق۔ تناول نمود، کھالیا۔

اعرابی، بدو۔ وارد شد، آیا۔ ارزاں، سستا۔ قلا دہ، گردن کا ہار۔ شب تار، اندھیری رات۔ سبوح، صراحی۔
دوش، کا ندھا۔ ہماں وقت، اسی وقت۔ شمشیر، تلوار۔

نقاش، نقشہ بنانے والا۔ اثناء، درمیان۔ پشہ، چھپر۔ دانشمند، عقلمند۔ درو غلو، جھوٹا۔ کوز، کبر۔

مصاحب، ساتھی، ہم نشین۔ می کند، اکھاڑتا تھا۔ برکندن، اکھاڑنا۔ سیاست، سزا۔ صاحب اسپ،
گھوڑے والا۔

دُزد، چور۔ رن، رسی۔ تعاقب کردن، پیچھا کرنا۔ اصطبل، اس جگہ کو کہتے ہیں جہاں گھوڑے
باندھے جاتے ہیں۔ اندک، تھوڑا۔

تیورلنگ، ہندوستان کے مغل بادشاہوں کا سب سے پہلا بادشاہ، چونکہ لنگڑا تھا اس لئے اس کو لنگ
کہا جاتا ہے۔

مطرب، گویا۔ سرور، گانا۔ کور، اندھا۔ شکم، پیٹ۔ کیسہ، تھیلی۔

بازی نہ یابم، میں بازی نہ جیتوں۔ اندام، جسم۔ ایفائے شرط، شرط کو پورا کرنا۔ آثار، سیر، ر، مجبور، مغل، ترکستان کا رہنے والا۔ دانشمند، عقلمند۔

پیر، بوڑھا۔ سکندر، یونان کا مشہور بادشاہ گزرا ہے۔ محقر، حقیر۔ علی الصباح، صبح۔ صبح، زانغ، کوآ۔ ن، فال۔

زدن گرفت، مارنے لگا۔ خداوند، آقا۔ آنچہ من یافتم، یعنی جس طرح میں چاہتا تو بھی پڑتا۔ ستود، تعریف کی۔ سحر، صبح۔ دیروز کل گذشتہ۔ خرد، چھوٹا۔ مقرض، قینچی۔ نیم، آدھا۔ باثبات، ثابت ہو گیا۔ مرغیاں، پرند۔ منقار، چونچ۔

فریب خوردند، دھوکا کھا گئے۔ عادل، انصاف کرنے والا۔ صالح، سوداگر کا نام ہے۔ مناجات، آہستہ بات کرنا۔ مرگ، موت۔ نداء، آواز، پکار۔ لقاء، ملاقات۔ دہقان، کاشتکار۔ سرمی داد، چھوڑ دیتا تھا۔ زراعت، کھیتی۔ پوست، کھال۔ ہیبت، ڈر۔ بانگ، زدن، آواز نکالنا۔ لت زدہ، براند، لاتیں کر رہا کیا۔ نزار، لاغر، کمزور۔ الحاح، آہ و زاری، نہانی، پوشیدہ۔ تقریر فرمائید، وضاحت کرو۔ معالجہ، زمام، لگام۔ سیر، پیٹ بھرا۔ گرسنگاں، بھوکے۔ ولایت، سلطنت۔ پارسا، نیک۔ خدا ترس، خدا سے نے والا۔ ناگاہ، اچانک۔ خواجہ، آقا۔ عہد کرد با خدا، خدا سے عہد کیا، یعنی منت و نذرمانی۔ شفا یابم، ہو جاؤں گا۔

دل در غلام بستہ بود، دل غلام میں بندھا ہوا تھا۔ کو، کجا۔ وفا کردن، پورا کرنا۔ متنبہ، آگاہ۔ نقض، عہد۔ دیوان، دفتر، حاکم، تہی، خالی۔ سرودکنہ، پرانا ناگانا۔ اعتماد، بھروسہ۔ تہور، بہادری، زمزمہ سرائیاں، گویہ۔ چارہ، تمسک، دستاویز۔ ترانہ، راگ۔ بے قیاس، بے اندازہ۔ پیرزن، بوڑھی عورت۔ تامل، غور و فکر۔ پیش گرفتن، اختیار کرنا۔ بقال، سبزی فروش۔ دشنام، گالی۔ پاپوش، جوتا۔ نالش، غم۔ ہزیمت، شکست۔

راز، بھید۔ باہم، ساتھ ساتھ۔ طمع، لالچ۔ حکمت، دانائی۔ گرسنہ، بھوکا۔ اعرابی، دیہاتی۔ کنار، رہ۔ بخسرتو، تیرے سامنے۔ سر بالا کرد، سر اٹھایا۔ کاہ، گھاس۔ خانہ خرابی، گھر کی بربادی۔ طعام، کھانا۔ عرض نمودند، انہوں نے پیش کیا۔ لک، لاکھ۔ اسامی، اسم کی جمع۔ نام۔ محو کردن، مٹانا۔ تامل، فکر۔ نائب، قائم مقام۔ متدین، دیندار۔ طمع، لالچ۔ نیابت، قائم مقامی۔

حیلہ، بہانہ، تدبیر۔ کشت زار، کھیت۔ گندم، گہوں۔ فیل، ہاتھی۔ دردغ، جھوٹ۔ تا، جب تک۔ یقین۔ زہار، ہرگز۔

خنسپ، سو جا۔ گسترد، بچھاتا ہے۔ خاطر جمع دارید، مطمئن رہو۔ استادہ کرد، کھڑا کر دیا۔ مبادا، نہ ہو۔

دانشمند، عقلمند۔

عطار، عطر فروش۔ درآویخت، چٹ گیا۔ تکذیب، جھٹلانا۔ مناقشہ، جھگڑا۔ حشمت، خدمت گار لوگ۔ ہر گاہ، جب کبھی۔ زبان بکشودہ، زبان کھول کر، اعلیٰ حافظ، ماہر۔ محل زیاں، بربادی کی جگہ۔ مرسکی، ایک قسم کی دوا جو تلخ ہوتی ہے۔ آورده اند، لائے ہیں، لوگوں نے بیان کیا ہے۔ پارس، ایران۔ تقسیم، پختہ ارادہ۔ رہزن، ڈاکو۔ متاع، سامان۔ داد، انصاف۔ معمار، تعمیر کرنے والا۔ راج، چنگ، چنگل۔ خوں بہا، جان کا بدلہ۔

جہل، نادانی۔ بام، بالا خانہ۔ لب فرو بستند، خاموش ہو گئے۔ حلب، ایک ملک کا نام ہے۔ سدرہ، راستہ کی روک۔ غریق، ڈوبا ہوا۔ گرداب، پھنور۔ جور، ظلم۔ زال، بوڑھی عورت۔ احمال، برداشت۔ خشک، چھوٹا تنکا۔ ابلہ، بیوقوف۔ فراواں، زیادہ۔ خیال خام، کچا خیال۔ صرف، خرچ۔ تاسف، افسوس۔ در چند مایہ فرصت، تھوڑی فرصت میں۔ درگذشت، گذر گئی۔ کف، تھیلی۔ ملال، کشتی بان۔ شاہداں، شاہد کی جمع، گواہ۔ مدعی، دعویٰ کرنیوالا۔ مدعا علیہ، جس پر دعویٰ ہو۔ گسی، اس میں یائے مخاطبہ ہے۔

بخل، جہاز کی وہ جگہ جہاں قطب نما رکھتے ہیں۔ دہقان، گنوار۔ نیم، نہاؤں سے مضارع واحد متکلم کا صیغہ ہے۔

دام قرض، سائل، سوال کرنیوالا۔ مسائل، مسئلہ کی جمع، معاملات۔ عجب، تعجب۔ معمر، پہیلی۔ طفلی، بچپن۔ پیری، بڑھاپا۔ اسپانیہ، اسپین، ایک ملک کا نام۔ نواحی، اطراف۔ غارت، ٹوٹ۔ آہ و نالہ، درکشید، رویا، پیٹا۔

جہانگیر، دنیا میں سیر کرنیوالا۔ بیشہ پُر خار، کانٹوں بھرا جنگل۔ بیابان، جنگل۔ عنان، باگ۔ قدم، تشریف آوری۔ لگن، شمع دان۔ شب افروز، رات کو روشن کرنیوالا۔ خیرہ، بے چمک۔ چکا چونڈے، روشنی۔ سرور، مستی۔ قدح، پیالہ۔ بادہ، شراب۔ مے فروش، شراب بیچنے والا۔ ساغر، شراب کا پیالہ۔ تحمل، برداشت۔ خشم، غصہ۔ اختر، ستارہ۔ مایہ، پونجی۔ بختوری، نصیبہ وری۔ پیرایہ، سجاوٹ۔ ملکنت، قدرت۔ نجیب، شریف۔ واردات، واقعات۔ حلم، بردباری۔ خم، مٹکا۔ منوال، طریقہ، عادت۔ تاوان، بدلہ۔

افضل، زیادہ، بہتر۔ موجب، سبب۔ علم شی بہ از جہل شی، کسی چیز کا جاننا نہ جاننے سے بہتر ہے۔ بہ، بہتر۔ غسل، شہد۔ ننگ، ذلت، شرم۔ اولاد آدم، انسان۔ نصیحت، بھلائی کی بات کہنا۔ نمائش، عیب، عیب دیکھنا۔ پند نمودن، نصیحت کرنا۔ سعی، کوشش۔ مودت، دوستی۔ زیبا، مناسب۔ حسب

ہ، طبیعت کے موافق۔ مدار، نرمی۔ مداوا، علاج۔ مصاحبت، ساتھ رہنا۔

بادیہ، جنگل۔ وبال، مصیبت۔ بے غایت، بے انتہا۔ شعار، علامت۔ راستی، سچائی۔ راستباز، قبول نما، اقرار کر۔ خلق خدا، تمام مخلوق۔ عزیز الوجود، مکیاب۔ تعجیل وشتاب، جلدی۔ خوردنوش، کھانا پینا۔ ن، اوقات۔ فکر بد، برا خیال۔ معیوب، عیب دار۔ منفعت، نفع۔ مضرت، نقصان۔ زک، پریشانی۔

آزار، تکلیف۔ مرگ، موت۔ حیات، زندگی۔ سر، بھید۔ مخفی، چھپا ہوا۔ محرم اسرار، جس سے اپنا راز جائے۔ افشاء، ظاہر کرنا۔ ثمرہ نیکی، بھلائی کا نتیجہ۔ حذر، بچاؤ۔ شمر، شمار کرنا۔ عزم، ارادہ۔ علومتی، رادہ۔ ریاست، سرداری۔

ہر کرا، ہر کہ را۔ ذوالنون مصری، مشہور بزرگ گذرے ہیں۔ خواجگی، آقا کی نفیض، ضد۔ صواب، درست۔ مجو، مت ڈھونڈ۔ سقراط، یونان کا مشہور حکیم۔ اخلاط، خلط کی جمع، (بدن چار خلطوں سے بنا ہے، سودا، خون) بلغم۔ تزاید، بڑھاؤ۔ رمز، اشارہ۔ اخلاق ذمیمہ، برے اور گھٹیا اخلاق۔ چہارم، چوتھی۔ سہ، تین چوتھائی۔ اسرار دلی، دل کے راز۔ مطلع، باخبر۔

دارین، دونوں جہان، دنیا و آخرت۔ شغل، کام۔ بچہ کس سے، افزوں شدن، بڑھنا۔ شگفتہ روئی، ہنس کھرہنا۔ متمتع، نفع اٹھانیوالا۔ درہم، چاندی کا سکہ ہے۔ یار، دوست۔ اغیار، غیر کی جمع۔ اشتہائے صادق، سچی خواہش۔ ذی حیات، جاندار۔ مانع، روکنے والا۔